

О. 480-4-Т

164487.

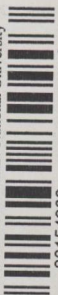
ОЙ, ЧОГО ТИ, ЗЕМЛЕ,
МОЛОДІТИ СТАЛА!

ДЕРЖЛІТВИДАВ

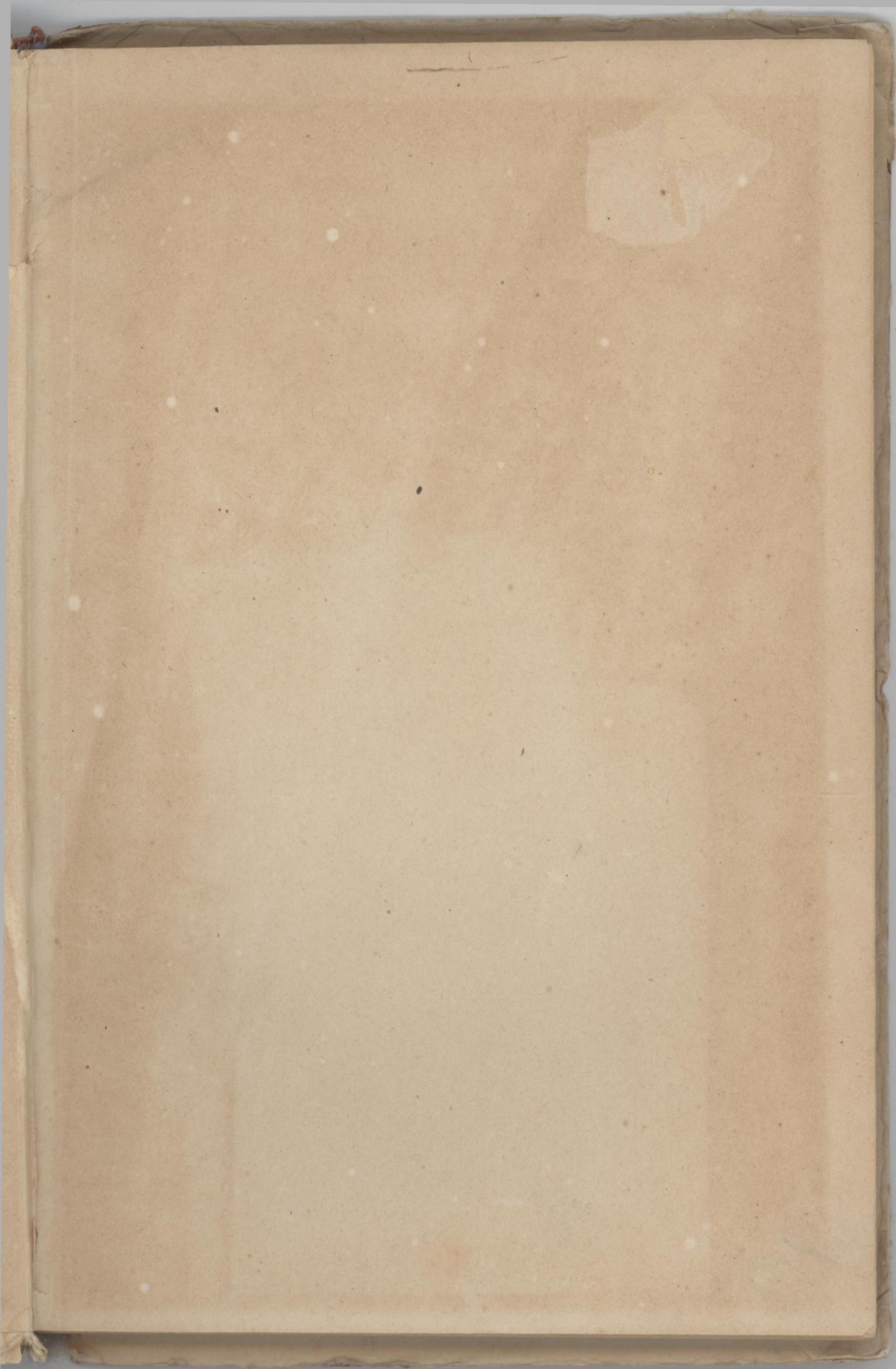
Ціна 2 грб. 75 коп.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00154308 3

ALB
21
B

81

0-480-ч.т.

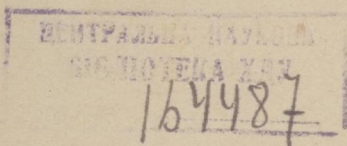
ОЙ, ЧОГО ТИ, ЗЕМЛЕ, МОЛОДІТИ СТАЛА!

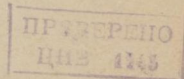
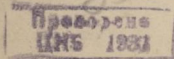
Альманах
Соціалістичної Харківщини

Упорядкували
ІВ. ПЛАХТІН, Ю. СМОЛИЧ,
Л. ЮХВІД

Державне Літературне Видавництво
Київ—1938

1101

EXHIBIT

— Ой чого ти, земле,
Молодіти стала?
— Стало краще жити,
Веселіше стало.

Розгорнулись груди,
Вільно стало дихать.
Ми не знаєм горя,
Ми не бачим лиха.

Через те ти, земле,
Молодіти стала,
Що рука трудящих
Тебе уквітчала,

Що ми всі веселі
І заможні стали,
Що життя прекрасне
Дарував нам Сталін.

Записано на Сумщині.

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

СТАЛІНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

Щоб людини кожен крок і вчинок
Скерувать на корисні діла,—
Вільний труд, щасливий відпочинок
Сталінська Конституція дала.

Щоб жінок радянських чесна слава
У труді свободному росла,—
Женщині й чоловікові рівне право
Сталінська Конституція дала.

Щоб росли розумні й сильні діти,
Щоб змістовна юність їх була,—
Громадянам право на освіту
Сталінська Конституція дала.

Щоб вітчизна — наша рідна мати —
Вільна й непереможена цвіла,
Нам обов'язок священний захищати
Батьківщину — Конституція дала.

То вождева слава щиро, свято
В кожному чесному серці розцвіла,—
Щастя це — творити і співати
Сталінська Конституція дала.

Харків, 1937, листопад.

ПЕТРО ДОРОШКО

ХАРКІВ

Харків, місто залізобетонне,
Зор ясних над тобою дощ.
В електричному сяєві тоне
Широчінь твоїх дивних площ.

Ти стоїш, величава твердиня,
Ти життям многогранним живеш.
Через роки історія лине —
Ти з історією ідеш.

Щастям, молодістю і любов'ю
Ти в красі весняній розцвів.
Пелехаті хмарки над тобою,
Гомінкі літаки над тобою
І шугають вітри степів.

Ти ж стоїш, перемог наших свідок,
Повен мужності, грозян, плечист.
В роки сталінських п'ятиліток
Став одним ти із кращих міст.
Де знайду я слова найпрощі,
Щоб достойно тебе оспівать...

Вітер легко знамена полоще,
Мужні лави бійців на площу
Йдуть країні присягу давать.

Вони взяли священну зброю.
У п'ятикутному сяйві зорі
Присягають країні герої
Токарі, ковалі, слюсарі.

Виростали твої квартали,
У підхмар'я росли корпуси,
Славні люди твої виростали
У прославлені ці часи.

І, як втілена в дійсність мрія
Дерзновенних,
Навкруг устає
Вся велична твоя індустрія,
Сталлю коване серце твоє.

Ти підвівся урівень з літами
На просторах Країни Рад
Недаремно твоїми братами
Звуться Київ, Сталінабад,
Дальній Мурманськ, гарячий Тбілісі
І холодний Якутськ із тайги ...
Я родився і зріс на Поліссі,
Але ти мені дорогий.

Дорогий, як і кожне місто,
Як радянські поля, ліси ...
Дорогий, бо ти повен змісту
І простої, як день, краси.

Ти ж стоїш, перемог наших свідок,
Корпуси індустрії підвів.
В роки сталінських п'ятиліток
Ти зростав, гартувався, мужнів.

Ти даєш мені творчу наснагу,
Ти даєш мені мужність, розгін.
У боях підніму я відвагу
За тебе,
За найкращу з країн.

Так прийми ж ці слова, як присягу,—
Присягається вірний син.

Харків, 1937 — 38 р.

ЮРІЙ СМОЛИЧ

ЗРОБЛЕНО В ХАРКОВІ

Не знаю, як інші, але я, коли в від'їзді, завжди сумую за рідним містом.

Як радісно тоді зустрітися з земляком, одержати листа від товариша, перечитати газету, видавану на батьківщині, чи в іншій газеті знайти згадку про людей та діла твого рідного міста!

І от, нарешті, я повертався додому.

Це не було далеко — може, за тисячу кілометрів. Та подорож на цей раз складалася так, що здійснити її я мав аеропланом. Літати мені доводилося вперше.

Я переміг хвилювання і плігнув до кабіни аероплана.

Ранок був весняний, погожий — безхмарне небо, гаряче сонце, вітрець. Мотор загурчав, кабіна колихнулася, все попливло, — і аеро, стрибнувши, злетіло у височину. Відбулося це так просто. Злетіти з землі в небо була ніяка подія — звичайний рейс.

Але це було надзвичайно! Зір мій зробився далекий, горизонти широкі, краєвид рельєфний, земля то слалася просто під ноги, то здіймалася схилами з боків, то зринала раптом нависом спереду. Я осягав одним поглядом карту величезного міста з усіма передмістями та виселками, з розлогими полями навкруги, з лісами на далеких обріях. Океан повітря омивав величезну землю, як береги. Хвилювання і захоплення розпинало груди.

І тоді знову сум за моїм рідним містом обійняв мене. Мое місто було ще ген далі, зовсім далеко — немов його й зовсім ніде не було, — а утлий та химерний птах, в океані повітря, ніс мене геть, невідомо куди в безкраї простори світу...

Тоді я мерщій озирнувся навкруги.

Ні. Я не був сам. Всі двадцять п'ять місць займали подорожні. Дверцята до кабіни пілота інколи відчинялися і помічник пілота то виходив, то входив. Він почував себе тут так само вільно, як я в своїй кімнаті між шафою для книжок та письмовим столом. І від цього зразу зробилось

спокійно і затишно, цілий аероплан став близький та зрозумілий, і дарма що земля була все так же далеко внизу, птах вже не був ні химерний, ні утлий,—я спокійно довіряв йому моє життя...

Признатися, я не чванлива людина. Але коли ходять про моє рідне місто—завжди трапляється так. Пригадую, років кілька тому, в горах Кавказа на приморському гудроновому шляху я зустрів велосипедиста. Він не мав сірників, і ми розбалакалися. І от, коли я давав йому прикурити, мій погляд ковзнув по його машині. Це було дебеле, дорожнього типу, вело з рівним кермом і високою рамою. На чорній емалі попереду золотилася фабрична марка—„Україна“. Вірно! Веломашини „Україна“ народжуються в кількості багатьох сот штук щоденно на проспекті Сталіна, в місті Харкові! Але спиніть велосипедиста на путівцях Далекого Сходу, Казахстану, Білорусі, Вірменії, Карелії, в тайзі—і ви побачите скромну марку під рулем вело „Україна“.

І я схвилювано поплескав по пневматиках моєї прекрасної компатріотки:

— Я теж з Харкова!—як старому знайомому, кивнув я велосипедистові.

На знак знайомства він гостинно почастував мене цигарками. Цигарки були „Новий Харків“.

... В цю хвилину аероплан раптом немов провалився в діру, немов плигнув по сходах униз і я навіть підплигнув угору на своєму кріслі. Повітряна яма! Я одірвався від спогадів і глянув крізь вікно долі.

Земля була далеко, але все ж таки ближче. Розлогий, безмежний зелений степ протинали від краю до краю дві тоненькі срібні ниті. Залізнична колія! Темнолискучий звивистий вуз поповзом посувався по нитях з півночі на південь. Сонце підвелось вже над обрієм, і поруч з вужем сунулася по ясній зелені маленька, але виразна в скісних променях сонця його тінь. Наш аероплан планував нижче і нижче, і тепер було навіть видно, як звивистий вузик поїзду розрубали на членики ясні прольоти між вагонами. Попереду стріляв струйкою пари маленький, мов іграшка, паровозик. Але й звідси, згори, в цій маленькій іграшці я зразу впізнав могутню статуру паровоза „Е“. Славетного знатного харків'янина — паровоза „Е“!

Яка ж близька і відчутна була земля, там, далеко внизу!

І тепер я вже почав дивитися вниз невідривно.

Величезні масиви озимих врун чергувалися з ще більшими чорними смугами ріллі під яре. Але тут і там вздовж масної свіжої ріллі поволі сунулися чорні крапки з лискучими проти сонця хвостами. То орали ґрунт трактори.

Під час чергового зниження аероплана я схопив оком

і самий профіль тракторів. ХТЗ! Харків'яни! Вірні залізні сини індустріального Харкова.

На полях України, Росії, Білорусі, в степах Туркменії, в горах Кавказа, в Якутській тайзі, в тундрі за полярним колом — скрізь на широких просторах нашої величезної радянської батьківщини ви зустрінете трактор ХТЗ. Немає в СРСР такого закутка, де б не було славетного харків'янина!

Розгонистий, срібно-лискучий зигзаг враз розітнув барвистий рельєф землі під нашими ногами. Великий вигин ріки перетинав краєвид з північного заходу на південний схід. В тому місці, де ясна зелень весняного лісу спиналася рогами перед вузькою смужкою прибережних пісків, легку куряву перекочував вітерець над водою річки на другий берег. Придивитися — було видно, як коमाшилися там люди і коні, як сновигали авто і пахкали струйками синього диму великі трактори-тягачі. Там, на річковому вигині, будувалася гідростанція. Величезні турбіни для неї готував наш харківський турбовелетень.

Харків робить вело, мотоцикли, трактори і паровози. Він спеціалізувався, головню, на найрізноманітніших двигунах. Він виготовляє мотори, генератори, дизелі і турбіни. Десятки мільйонів механічних коней викохує моє прекрасне місто на своїх заводах щороку. Аж дивно — як це Харків і досі стоїть на місці! Бож коли б упрягти в саме місто усіх цих механічних коней, — його можна було б зсунути з місця і зрушити разом з усіма будівлями, вулицями й самими індустріальними велетнями. Ні, не дивно. Мільйони харківських механічних коней запряжено в будівництво нового життя. І соціалістичне місто могутньою ходою разом з усією країною іде шляхом соціалізму.

Але хіба тільки на механічних конях спеціалізувалося моє рідне місто?

Я схопився за голову, потім мацнув себе по боках і ляснув по стегнах. Тоді обмацав ноги і сіпнув сорочку. Мої сусіди по кріслах здивовано і стурбовано глянули на мене.

— Вам недобре? — співчутливо поцікавилася жінка з хлопцем-піонером поруч. — Тоді...

О, що ви! Ні! Мені було дуже добре. Просто — кепка моя була з маркою харківського „Комунара“, піджак і штани — з ательє „Хаторгу“, черевики з третьої взуттєвої фабрики, пальто з конвеєра харківської Тиняківки. Крім того на, грудях у мене метлявся фото-апарат „ФЕД“, а з кишеньки стирчало вічне перо — Харків, „Авторучка“.

— Може, хочете кислої цукерки? — простягла мені турботлива супутниця бонбон'ерку з конфетами.

Я подякував і взяв. Насподі бонбон'ерки було вибито: „Made in Kharkow“.

„Зроблено в Харкові“.

Спробуйте жити в якому завгодно місті, містечку чи селі СРСР, і — щоб в ваших руках, чи довкола вас не було речі, зробленої в Харкові. Це неможливо. А — харків'янин? Він спить на харківському ліжку, одягається в харківську одягу, гріє чай в харківському електрочайнику, їсть їжу з полів Харківщини, сідає в трамвай, зроблений в Харкові, і їде на харківські заводи робити речі для всього світу... Коли ж до його рук потрапить річ, виготовлена десь в іншому індустріальному місті нашої великої батьківщини, він насамперед уважно огляне її, щоб побачити: а чи так цю річ роблять у нас?

Нема в світі речі, якої б не робило мое рідне місто — Харків! Той самий Харків, що чверть сторіччя тому мав на півторасти тисяч жителів одинадцять тисяч робітників. Після двадцяти років радянського господарювання соціалістичний Харків самих робітників або самих студентів та школярів має більше, як чверть віку тому було в ньому всього населення.

Я взяв другу цукерку і підозріло поглянув на мою привітну сусідку:

— А ви, часом, не харків'янка?

— Ні, — була відповідь. — Я з села, з Ново-Українки, а чоловік мій з Ленінграда. А от Володя, — погладила вона свого хлопчика по стриженій голові, — харків'янин. Він народився в Харкові, коли ми з чоловіком працювали в Харкові на ХПЗ.

ХАРКІВСЬКИЙ ТРАКТОРНИЙ

Ой, не в небі тучи йшли,
Не вітри у полі,
Будувать життя орли
Злітались на волі.

Кривсь в будівлях горизонт,
Йшла робота чисто,
Славен - красен наш завод
Виростав, як місто.

Проминули славні дні,
Пуск заводу близько.
І зривалися пісні
Аж до башт кремлівських.

Струм включили, тільки стеж,
Звівся буйний прапор,
І з конвеєра уперш
Покотився трактор.

Лийся ж, пісне, не змовкай,
Жити стало краще,
Про стахановців співай,
Про героїв наших.

Записано зі слів робітників кузні ХТЗ.

Ю. ЯНОВСЬКИЙ

СТАРА

Це була стара жінка, яка пережила багато горя. Сміялась вона беззвучно, самими губами, наче після важкої операції. Це була жінка великої пристрасті. Вона майже не говорила. Тільки слухала. І ніхто не міг би сказати, що вона може плакати.

Колись її, десятилітню няньку, хазяїн вигнав уночі на мороз. Вона бігла в самій сорочці боса по снігу. Їй здавалося, що з неба крізь тремтіння зор дивиться на неї покійна матір. Тільки не чути голосу. Дівчинка не плакала.

Мужа її повісили німці коло хати на дереві. Хату підпалили з чотирьох кутків. Удова стояла, спустивши руки, дивилась сухими очима. Запам'ятала на все життя. Дивилась доти, доки приклад гетьманця не збив її з ніг.

Петлюрівці вбили двох її синів — червоних партизанів, — один був ще зовсім хлопчик. Донька збожеволіла, побувавши в лапах у денікінців. Донька кинулась у колодязь і мати не плакала, залишившись сама в світі.

Постріл з дробовика в її вікно — за колгоспну агітацію. Три місяці виходив дріб з тіла, рана обростала диким м'ясом, м'ясо випікали. Та очі у старої були сухі.

Було підпалено довірену їй колгоспну ферму. Стара на руках виносила з вогню телят, заспокоювала звичним голосом оскаженілих корів і — обпалена — впала на сніг, як у домовину.

Це була висока, сухорлява стара жінка.

Вона прокинулась дуже рано. Засвітила маленьку лампу, щоб не розбудити Саню — доньку-приймачку. Одімкнула скриню, підняла віко. Витягла білу вишивану сорочку. Оксамитову корсетку. Кутову спідницю. Намисто з дукачами. Червону шерстяну крайку. Свитку. Кавказьку шаблю, ковану сріблом, — іменну, подаровану їй на польському фронті. Партизанський знак — металевий, з емаллю.

Одяглась. Терпляче чекала на Саню, сидячи зодягнута на лаві. Допомогла Сані пригвинтити до її нової блузки

„Знак пошани“. Ішла з Санею неспішними кроками, при-тримуючи лівою рукою шаблю, що висіла на червоній крайці.

У виборчій дільниці стара одержала конверт і бюлетені, зайшла до кабінки, вийшла звідти, тримаючи в руці перед собою білий конверт. Коло урни стала, поцілувала конверт, як святий хліб, і пустила в щілину. „Хай живе Сталін!“ — крикнула вона. І заплакала. Це були її перші сльози в житті.

— Люди, — сказала потім стара, — Сталін — це Ленін. Я пізнаю його велике життя! Не бийте мені в долоні, я вам не оратор, — сам Тарас Шевченко сказав би те ж саме. Устаньте, Тарасе Григоровичу, подивіться, походите по нашій Україні, послухайте серце народу! І віддайте ваш священний голос Сталіну!

— Устаньте, герої народу! Устаньте замучені борці за народну долю! Партія Леніна — Сталіна відплатила за вашу загибель, партія Леніна — Сталіна вознесла вашу мрію. Ви, що поклали життя за народне діло, — ми вас пам'ятаємо і ніколи не забудемо!

— Колгоспники, наша Україна — Сталінська Україна. На нашій землі Сталін бив Денікіна, гетьмана, Петлюру, германців, Пілсудського, Врангеля, махновців, куркулів, шпівнів! На нашій Україні Сталін виховав Стаханова, Кривоноса, Марію Демченко.

— Побажаємо Сталіну здоров'я, щоб він здоровий був сто літ, усе хазяйство соціалізму лежить на його плечах, скільки народів живе його батьківськими турботами. Одинадцять республік, як орли, у високому небі летять і попереду всіх — Сталін!

— Щоб він здоровий був, сміливий і спокійний, щоб уставав разом із сонцем і до всіх нас посміхався, разом з усіма нами співав „Ітернаціонал“.

Стара заспівала. Із суворих очей її струмками бігли сльози.

ІВАН ВИРГАН

ДИТЯЧЕ МІСТЕЧКО

I

Скільки єсть на Україні
Чарівних картин природи:
Синіх гір, лісів зелених,
Мальовничих саг і рік!
Всюди б жити, працювати,
Пити скрізь би їх красоти,
Як березовий, живущий
Ми пили в дитинстві сік.

Та у кожної людини
Осяйним видінням мріє
Рідне місце, де ізмалку
Довелося жити їй;
У моїй душі відтоді
Голуба Сула леліє,
А тремка зелена Ворскла
В'ється, грає у твоїй.

Птицю вабить родовище —
І лишає вирій птиця,
Лиш дихне весна із моря,
Лиш забруняться сади.
А тобі твоє Поворскля
Цілу довгу зиму сниться...
І коли надійде літо,—
Ти летиш мерщій туди.

II

Як пройти з Охтирки бором
І поглянуть перед себе,
То впаде гора у око —
Красень б'єскід між беріз.

Наче дуб тисячолітній,
Вріши кроною у небо,
Опустив гілля додолу
І у землю ним уріс.

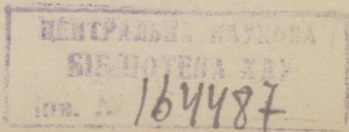
З трьох сторін глибока Ворскла
Обтіка його, неначе
В давнину колись веселка
Ізза моря надійшла,
Закохалася у красня,
Та судилась їй невдача —
Похилилася на трави
І рікою потекла...

Поблизу ліси стіною,
І сади й гаї димами,
А оподаль, ніби тучі,
Обрій залягли бори...
Запахне легке повітря
Не погойдує гілками,—
Сизі крила позгортавши,
Сплять у памегах вітри.

На горі стоять будівлі,
Вікнами на сонці сяють,
А до них поміж дубами
В'ються збоччями стежки.
Із гори лунають співи,—
То з містечка вирушають,
Парами прямують діти
До дрімучої ріки.

Сяють лиця в них, а очі
І удень горять зірками,
І уже лука завітла
Білим цвітом дітвори.
І, на лікоть злігши, Ворскла
Заквітчалась головками,
Мов лілеями рясними,
Що налинули з гори.

Ти пливеш на той бік з ними
Їхнім плавом легкоплавним,
Мов повторюєш дитинство
Власній зрілості на зло.
І смієшся, як сміялась,
Живучи в містечку славнім,

Ось і човник твій зелений,
Лиш друге чиєсь весло.

Покупавшись, у намети
Всі рушають на сніданок,
А потому в бір, у поле
З вихователями йдуть.
Опадають, чезнуть роси,
За бори втікає ранок.
Край ріки співають діти
Аж гаї кругом гудуть.

III

А колись на цьому місці
Над борами запашними,
Серед красної природи,
На крутій горі Охтир,
Як мурована фортеця,
Із хрестами золотими,
Із пудовими замками
Вивишався монастир.

Два віки і рано й пізно
Дзвони вигуляні, ситі,
Мідяною чередою
Там зчиняли дикий рев,
Аж гойдалися криласті
Білі хмари у блакиті,
Аж тріщало верховіття
Надовколішніх дерев.

І неначе чорні тіні,
Ясну гору, тихий берег,
Живучи в пості й розпусті,
Заселяли геть ченці,
Села, вгіддя посідали,
Мощі ладили в печерах,
І, немов живі ікони,
Походжали на луці.

А навколо сірі стріхи,
Люди змучені, голодні;
Хто зна й де нивки розлізлись,—
Ні худоби, ні курей!
Ліс і поле, птиця й риба,
Все — чернече, все господне!
І село з торбами слало
Попідвіконню дітей.

Старченята заглядали
В монастирські огорожі,
Наче в райський сад, і звідки
Пахли яблука й меди,
Та туди не перелізеш,
Не втаїшся від сторожі,
Не втечеш од псів патлатих,
Краще й близько не ходи!

Лиш оскома нападала
Поводаторів безрідних ...
І, у Ворсклі розмочивши
Монастирські шкоринки,
Їх як паску їли діти,
Дражнячи позаворітних
Псів голодних, згідних старця
Пропустить за крихотки.

І коли б не грянув Жовтень,
Не повстав народ за волю,
І коли б ще довше сяли
В небесах монастирі,
Ти б також поневірялась
По світах, проклявши долю,
Чи монахам би служила,
Поки, ставшу на порі,

Не взяли б тебе святоші
За коханку, щоб під воду
З каменем пустить невдовзі,
Чи в печері, в таїні
Поховать на віки вічні
Прагнення твої і вроду.
Та упало темне царство
У повсталій стороні.

IV

Дзвякнули востанне дзвони,
Розбиваючись об кремінь,
Знову стаючи металом,
Простим, щирим, як земля.
„Обновні“ ікони змеркли,
Таємниць позникла темінь,
Зашуміло під горою
По-звичайному гілля ...

І тоді ж той бескид-гору
Із усім її суцвіттям —
Горницями і садами,
Лісом, водами — з усім
Передав народ окільний
Безпритульним любим дітям;
Так містечко утворилось,
Зажило життям своїм.

V

Тихо, тихо плине Ворскла
Через луки і левади,
По колгоспівській родючій,
Рухлій рутв'яній землі.
Спіє літо. У містечко
Приїжджають спочивати
Юні льотчики й студенти,
Інженери й вчителі.

То колишні вихованці,
То його дорослі діти
Із'їжджаються додому,
Сходиться великий рід.
Радуеться вся природа,
Наряджаючись у квіти,
Всіх прийма вона до себе
У обійми щедрих віт.

Та збігає бистре літо,
Залишають гості Ворсклу,
Переживши знов дитинство
І набравшись нових сил,
А малі випроводжають,
Відчуваючи в дорослих
Завтрішнє своє змужніння,
Міць своїх незримих крил.

Ти вертаєшся у Харків
Загоріла і бадьора,
І тебе аж до вагона
Проводжає дівтора.
Цілий рік твое убрання
Буде пахнути свіжим бором,
Все життя тебе манити
Буде Ворскла і гора.

Хай же слава про містечко,
Про дитячу дивну гору,
Про щасливе дитинство,
Що сирітства й знать не зна,
Обтіка по всіх усюдах,
Як ота ріка барвиста,
Як природа невмируща
І квітуча, як весна!

Харків, 1938 р.

В. ВЛАДКО, З. КАЦ

ИМЕНИ СТА ПЯТИ

*„Приятно и радостно знать, что
кровь, обильно пролитая нашими
людьми, не прошла даром, что она
дала свои результаты“.*

И. Сталин.

1. У памятника

Давайте выйдем на крутой пригорок,
увидим холм могильный, а над ним
осенних листьев золотистый ворох
и памятник седой, одетый в дым.
Здесь в восемнадцатом бои гремели
и, громом их навек оглушены,
на дне могилы, разостлав шинели,
лежат герои — родины сыны.
Их имена остались неизвестны.
Где безымянных имена найти?
Но здесь в окрестностях живет, как песня,
преданье о бессмертных ста пяти.
За то, что Украину мы не дали
топтать тупым немецким сапогом,
в них пулями немецкими стреляли,
их кровь немецким пролита штыком.
Чтобы о них во веки не забыли,
колхозники их именем зовут
долину золотого изобилья,
плоды садов своих и плодоносный труд.
Сюда по праздникам приходят деды
и за руку ведут своих внучат,
и рассказывают думы о сынах победы,
что под степными камнями лежат.
И в их словах проклятье оккупантам
и панскому фашистскому ярму!
И трубы поднимают музыканты,
и знамя опускается к холму.
Потом в их думах возникает: Сталин!
И слава молодым его делам!
И отзвук труб становится кристален,
и знамя поднимают к облакам.

2. Колхоз вблизи

А направо от славной могилы ста пяти, от скромного белого ее памятника, за железнодорожным полотном, на котором вспыхивают, сменяя друг друга, красные, желтые и зеленые сигналы автоблокировки, управляя движением тяжелых и бесконечных составов,—направо уже видны белые хаты села Коротич, его фруктовые сады, одетые в осеннюю бронзу падающей листвы, его ровные и длинные улицы. Пройдем дальше, мимо ларька, мимо большого кооператива, мимо сельсовета. Улица приводит на площадь, где веселые ребята неустанно гоняют футбольный мяч, где пытит нефтяная мельница колхоза, где над широкими воротами прибита незатейливая вывеска сельскохозяйственной артели имени ста пяти.

Днем здесь почти безлюдье; пощелкивают костяшки бухгалтерских счетов, изредка зайдет кто-либо за справкой. Колхозники на работе, в поле, в садах, около буртов, на фермах, у теплиц.

Одарка Степановна Хворост, или Михаил Степанович Куценко, или любой колхозник и колхозница в свободные полчаса охотно пройдут с гостем вдоль по улице, гордо скажут гостю с широким жестом богатого и независимого хозяина:

— Наша колхозная мельница - нефтянка ... наши двойные теплицы на двести квадратных метров ... наша конюшня на сто коней ... наши колхозные фермы, молочная и свиноводческая ... грузовики ... все наше, все колхозное!

Края приземистых и длинных буртов рассыпают перед гостем розоватые крупные клубни картошки и тяжелые налитые кочны кукурузы; это отсюда колхозники получают сейчас натурой свои трудодни.

Двухлетний гнедой красавец Ленька, гордость колхозной конюшни, изогнет перед гостем крутую шею, шаловливо пристукнет копытом и скосит глаз, сверкая голубыми белками: это растет и крепнет будущий кровный производитель колхозных коней.

Гость увидит сложные контуры большой молотилки АМР, заглянет в трехбригадный подкатный сарай, где хранится колхозный инвентарь, и переспросит изумленно:

— За несколько лет?

— Да, с 1931 года,—ответят ему и добавят, улыбаясь:— да вы приезжайте на будущий год, еще не такое увидите!..

3. Думая о всесоюзном смотре...

Весь колхоз, от председателя до подростка, только что начинающего работать в поле или на огороде, знает и го-

товится в каждодневной работе к значительнейшему событию будущего года, к смотру колхозных достижений страны победившего социализма, к Всесоюзной сельскохозяйственной выставке.

Колхоз имени Ста пяти выдвинут кандидатом на выставку. Это почетно — и это ко многому обязывает!

Нормы для участников выставки говорят:

— По зерновым культурам колхоз должен иметь в среднем не меньше 15 центнеров с гектара.

А колхоз имени Ста пяти уже в этом году получил с гектара в среднем 19,3 центнера. Урожай будущего года должен дать 25 центнеров с гектара!

— Не меньше 150 центнеров картофеля с гектара в среднем! — требуют нормы выставки.

А колхоз имени Ста пяти в текущем году дал в среднем 170 центнеров с гектара, не говоря уже о рекордных участках! Ведь не довольна же, конфузится Одарка Степановна Хворост оттого, что она взяла только 303 центнера картошки с гектара.

4. Председатель рассказывает

Председатель Григорий Тарасович Терещенко руководит колхозом с самого его основания — с 1931 года.

— Начали с тридцати человек. А теперь у нас 280. Начали со ста тридцати гектаров. А теперь — 1562. Инвентаря не было совсем, — а теперь наши поля обрабатывают тракторы, сноповязалки, сложные молотилки, самоскидки, сеялки, конные грабли и прочее. У нас два грузовика, — сейчас покупаем третий. Живем ничего, в этом году нам прирезали землю совхоза вместе с его подсобным хозяйством на 148 тысяч рублей. Ну, конечно, работаем, кой-чего придумываем. Вот, посмотрите, в нашей теплице сейчас помидоры. Мы их придерживаем, а в ноябре и декабре, зимой, выпустим на рынок свежие овощи.

— Наши доходы хорошие. Вот, в этом году наш сад дал нам больше ста тысяч рублей... картошки мы дадим Харьковцу около 400 тонн. Как-никак, 25 вагонов будет. Понемногу разворачиваемся. Вот купим все из инвентаря, что наметили в этом году, и еще полный духовой оркестр купим. Своя музыка будет!..

— А музыканты есть?

— Музыканты подучатся. У нас молодежь толковая. Наши колхозники и не такому понаучились. Люди, знаете, растут прямо на глазах. И не узнаешь! Вы вот поговорите с нашими колхозниками, послушайте их. Сами увидите!..

5. Путь колхозника

Михаил Потапович Куценко худошав и моложав, хоть ему уже исполнилось 43 года. Это рядовой колхозник артели имени ста пяти и судьба его похожа на судьбу его товарищей по колхозу.

— Не было у меня до вступления в колхоз ничего, кроме шести душ семьи,— рассказывает он.— Только здорово хотелось работать. Ну, мы с сыном и начали. Такой у меня характер, не могу я без работы. Перед самим собой как-то вроде неудобно, если не работаю. Стало мне жить лучше, зажиточнее: ведь в колхозе всякий труд считается и даром не пропадает. Понемногу-понемногу, а в прошлом году мы с сыном 750 трудодней заработали. Ну, в этом году дело еще иначе пошло... Старший мой сын на производство ушел. Ладно. А вместо него со мной меньшей начал. Он теперь у нас помощник тракториста... ничего, уже вот теперь 320 трудодней сам заработал...

— А вы, Михаил Потапович?

Куценко смеется:

— Я немного больше. У меня сейчас уже 442 трудодня есть, а до конца года до пятисот доведу! Да и как не работать, если знаешь, что колхоз сам тебе помогает! Не было у меня коровы — теперь есть. Колхоз дал. Свиной не было — теперь есть. Аванс по трудодням получил,— а это немало вышло. Вот, сосчитать: пшеницы я получил тонну, ячменя полтонны, жита полтонны, картошки четыре с половиною тонны, да помидоров 520 кило. Так ведь это только аванс. До полного расчета еще далеко!.. Кое-что на рынке в Харькове продал; нам, когда на базар надо, колхоз без отказа подводу дает.

Около глаз Михаила Потаповича собираются частые морщинки, он улыбается, уверенный в себе и своем будущем колхозник.

— Скоро в Верховный Совет выбирать будем. Надо это дело основательно изучить. У нас народ на группы поделен. Одна такая группа на-днях начинает заниматься у меня в хате. Пойдет дело! А кроме того, вот открылась у нас школа колхозного актива. Уже 94 человека записаны — и я там.

— Активно!

— Я всегда активный,— и глаза Михаила Потаповича совсем исчезли в морщинках.— Делегатом Чрезвычайного 8-го областного Съезда Советов был! Сыновья у меня — младший пионер, а двое комсомольцы. Вот готовимся праздник встречать. Великую годовщину. Старший сын гитару купил, мы с другим хотим радио поставить. А на

праздник вечер у меня дома устроим, жена всего понапечет, понаварит; человек тридцать наших колхозников сойдется. Отпразднуем, как надо!..

6. Вот он, трудовень!

Урожай текущего года наглядно показал каждому колхознику, как плодотворен его труд, как высоко он оплачивается артелью.

Трудовень 1937 года, года славного двадцатилетия Великой Октябрьской революции, в колхозе имени ста пяти дал каждому колхознику:

7 килограмм 100 грамм зерна,
6 килограмм картошки,
4,5 килограмма огородных культур,
8 килограмм фуража,
2 рубля 50 копеек деньгами.

Попробуем расшифровать эти цифры. Приложим их хотя бы к заработку нашего знакомого Михаила Потаповича Куценко. Того самого Куценко, который до вступления в колхоз едва сводил концы с концами, того самого Куценко, чья жизнь и работа столь типичны для любого колхозника и чей заработок мало чем отличается от заработка каждого честно работающего колхозника.

Куценко вместе со своим младшим сыном, только в этом году начавшим работать в колхозе, имеет за год около 850 трудовых. Это значит, что Куценко в этом году получает в оплату своих трудовых от колхоза:

20 возов зерна,
10 возов картошки,
10 возов помидор, огурцов, моркови, свеклы,
18 возов фуража.

Целый обоз продуктов из 58 возов. Этот обоз растянулся бы, воз за возом, на триста метров, на треть километра! Это кроме 2125 рублей деньгами. При оценке стоимости одного трудового самое меньшее в 15 рублей, выходит, что Михаил Потапович Куценко с сыном получает в этом году за свою работу в колхозе не много — не мало — 12 тысяч рублей.

Мог ли когда-нибудь безлошадный бедняк или даже середняк мечтать о таком заработке? Могла ли ему хотя бы присниться такая зажиточность, которая стала обычной в колхозе?

Ведь заработок Куценко вовсе не исключителен. Он

обычен для хорошо работающего колхозника. А их много, в учетных книгах артели 350, 400, 450 трудодней — не редкость. Средняя цифра для колхозника составляет 350. Шестидесятитрехлетний старик Мартыненко с гордостью говорит:

— Мои трудодни никогда не спускались ниже 350 в год!

Нужда, беспокойные и тяжелые думы о завтрашнем дне канули в прошлое, они забыты. Беззаботный смех колхозной детворы, улыбающиеся лица и спокойный взгляд уверенных в себе и своем благополучии колхозников, зажиточных граждан Советского Союза, пришли им на смену.

8. Застольное слово Куценко

Флаги к вечеру багряней,
в небе синие оттенки.
В час не поздний и не ранний
будет праздник у Куценко.
Со стены смеется Сталин.
Посредине хаты
будет белый стол уставлен
яствами богато.
Будет в праздничном наряде
сам хозяин у ворот:
— Чем богаты, тем и рады! —
принимать народ.
На столе сверкают чарки,
пирожки в румянце жарком,
да еще из печи сайки
достает хозяйка.
И придут друзья по сбору
золотого урожая,
головные сняв уборы,
хату смехом оглашая.
И усядутся за длинным
переполненным столом,
и весельем говорливым
будет полон дом.
И поднимется Куценко
и потребует внимания:
— Этим годам дать оценку, —
скажет, — я не в состоянии.

— Обернусь я вот назад
и увижу прошлое:
наши пашни бороздят
суховей с порошею.

— Ни кола и ни двора,
просто сердцу больно!
От утра и до утра
на меже трехпольной.
А вперед я посмотрю:
вижу вас, ребята,
и Октябрьскую зарю
над моею хатой.
В полкилометра обоз
трудодни мои привез.
И куда теперь ни буду
обращать глаза мои,
я, товарищи, повсюду
вижу то же самое.

Слово первое мое
за вождя великого,
он колхозное житье,
как кузнец, нам выковал.
Вот портрет его на стенке!
Крики „Слава!“

Погодя,
поднимает тост Куценко
за великого вождя.

* * *

Пусть спят спокойно в своей братской могиле сто пять
погибших бойцов революции! Над их памятником многого-
лосо переливаются песни победившего радостного народа,
славящего имя великого Сталина, славящего память своих
героев.

* * *

То не шумить море,
То не грім гуде,—
Армія Червона
У похід іде.

Попереду їде,
Конем виграє,
Командир червоний
І бійців веде.

Вийшла за ворота
Матуся стара,
Упізнала сина,
Його наставля:

— Будь здоров, мій сину,
Та влучно стріляй,
Радянську країну
Сміло захищай.

Не давай напасти
Лихим ворогам,
Радянські кордони
Щоб їм не віддав.

Та іще, синочку,
Бережи вождів,
Перекажи Сталіну,
Щоб він довго жив.

Співається в селі Мерчик, Богодухівського району.

БОРИС БЕЗДОМНЫЙ

ЛЕЙТЕНАНТ

Брови гуще лоб темнят,
Выпуклее скулы,—
Вам, товарищ лейтенант,
Двадцать три минуло.

Хоть громоздки, но легко
Мчатся трактом длинным
На зеленый полигон
Грозные машины.

Мы биноклем полевым
Приручили дали,
Батарею ловко вы
Замаскировали.

Залпы эхом отдались,
„Вражьи“ эскадроны
Сбиты: вы — специалист,
Мастер обороны.

День наступит выходной,
Утром ли, к обеду
На машине заводской
К вам друзья приедут.

Будет встреча горяча,
Зашумит приветно
В этот августовский час
Роща каждой веткой.

Вы услышите опять
Голос черноокой,
Вы могли б ее узнать
Даже издалека.

Подойдет она, слегка
Голову наклонит,
И задержится рука
На ее ладони.

И на этот разговор
Улыбнутся рядом ...
Сердце что-то не того,
В сердце беспорядок,

Будто в лагере она
Не бывала вечность.
Вы, товарищ лейтенант,
Влюблены, конечно.

И, как видно, всей душой,
Как поется в песне.
Что же, это хорошо,
Это интересно.

Возле парка строят дом
Этажа в четыре,
Не для вас ли в доме том
Белится квартира,

И заводится уют,
И вселяют зелень?
Люди лучшие придут
К вам на новоселье.

Изобильны, хороши
Ткани в это лето,
Вы купили крепдешин
Голубого цвета.

Ей подходит, молодой,
Платье голубое.
Впрочем, девушке такой
Подойдет любое.

Жизни лучшей в мире нет,
Не было когда-то,
Эх, пожить бы сотню лет ...
И еще с десятков.

На восток же глянешь, — там
Тучи на границе,
И на западе врагам
Тоже не сидится.

Будет день, они пойдут
За своим бесславьем,
Мы оставим дом, уют
И родных оставим.

Я, на что уж гражданин
Штатский по природе,
В грозные эти дни
Буду в вашем взводе.

И проводит вас жена
Гордо в пламя боя,
Спрячет тонкое она
Платье голубое.

По обманчивым на вид
Росам ядовитым
Будет в бой она ходить
В противоипритном.

Нам, товарищ лейтенант,
В битве самой жаркой
За страну свою отдать
Ничего не жалко,—

Дней, овеванных весной,
Свежестью рассветной,
Жизни даже,
 молодой,
Двадцатитрехлетней.

ПІСНЯ ПРО СТАЛІНСЬКУ КОНСТИТУЦІЮ

Двадцять п'ятого в Кремлі,
У червоній у Москві
Рідний Сталін промовляв,
З'їзду хартію читав.

По всім світі всі антени
Всім трудящим рознесли,
Що на з'їзді говорили,
Що схвалили й прийняли.

Там зібрались кращі люди
З усієї Країни Рад,
Нашу Сталінську, радянську
Конституцію приймають.

Кращі люди виступали
Конституцію вітали,—
Сонце встало у Москві,
У червоному Кремлі.

Ой, спасибі, рідний Сталін,
За усі твої діла:
Конституція твоя

Нас до щастя привела.

Ой, спасибі, рідний Сталін,
За це радісне життя,—
Всі твої великі вчинки
Кожен в світі пам'ята.

Склав гурток колгоспників с. Головач.

* * *

Ой піду я до річеньки
Та й Берестової,
Наберу я з криниченьки
Води ключової.

Буду грядку поливати, —
Усміхнеться мати,
Будуть квіти біля хати
Пишно розцвітати.

Вип'єм квартиру непочату —
Щастя в нас і воля.
Розшукали ми, дівчата,
Та й для себе долю.

Як же нам та не радіти —
Ми заможні стали.
Ой щасливі в тебе діти,
Любий батьку Сталін!

Конституцію вивчаєм
Сталінську в колгоспі,
Всі слова в ній незвичайні,
Зрозумілі й прості.

Ой, гай мати, біля хати
Та й шовкова трава,
В мудрім сталінським законі,
Всі записані права.

Записано від колгоспниці Ганни Соловйової
в селі Сінному, Богодухівського району.

ДМ. БЕДЗИК

САВОСЬКО ТА ЙОГО ОНУКИ

(Нарис)

Савосько прийшов у Пархомівську економію ще молодим, повним сил парубком. Його поставили коло волів, показали, що має робити, і разом з іншими поселили у великій кам'яній казармі.

Казарма в ті часи являла собою похмуре приміщення з двома рядами нар. Воно правило і за спальню, і за їдальню, і за місце іноді буйних розваг. В одному приміщенні з хлопцями спали і дівчата і діти. Спали на голих нарах, серед бруду, блощиць і тарганів, а їли з невеликих дерев'яних корит, з так званих ваганків. До кожного ваганка сідало по 10 чоловіка. Кому невистачало місця коло ваганків, той тягнув ложку через чуже плече. Годували пісною юшкою, яка звалася „кандьором“, крутою кашею і твердим, як суха земля, чорним хлібом.

Воловик Савосько спершу був підручним. Він робив те, що велів старший воловик. Викидав гній, возив корм, поїв, чистив і повертався на свої тверді нари тільки пізно вночі.

Так минули роки. Мовчазного, працювितого, як віл, Савоську призначили старшим воловиком. Йому доручили цілу волоню, близько ста пар круторогих. Економ знав, що краще за плечистого Савоська ніхто не догляне робочої худоби, що вона буде чиста й нагодована, що скрипучі ярма ніколи не підведуть у полі панських плугатарів.

За роботою не зчувся, як минула молодість. Воловик Савосько мов забув одружитися. За турботами про своїх круторогих друзів ніколи було й подумати про це... Та й кому він, зрештою, був потрібний, він, безрідний Савосько, від якого несло кізяком та тваринним потом? Савосько й далі спав на голих нарах, вкривався сір'ячком, а під голову клав торбину з своїми батрацькими достатками.

Прийшла старість. Коли Савосько зігнувся, коли голова його вкрилася сивиною, а руки насилу втримували наливач, до старшого воловика якось підійшов економ Кешишевський.

— Ну, що, Савосько, мабуть, пора нам розпрощатися. Тремтять, я бачу, в тебе руки.

Воловик Савосько благально, з розпачем глянув на економа.

— Розпрощатися? А куди ж?.. Стільки років прослужив я коло панських волів...

— Знаю, знаю,— погодився економ,— і стільки ж років, значить, їв панський хліб. А тепер іди, Савосько, внучат колихати.

— Яких внучат?— перепитав пересохлим голосом вражений воловик.— Де ж вони в мене...

Економ голосно зареготав. Він був вдоволений з свого дотепу. Від сміху тремтіло в економа підборіддя, гойдалося товсте, під золотим ланцюжком, черево...

І раптом він отямився. На нього дивилися страшні колючі очі Савоська.

Перед очима Савоська, мов уві сні, промайнула його молодість. Де ж вона тепер? Де сили, здоров'я? Всього себе, до щенту віддав панським волам. Он і руки тремтять... А проте в нього ще стане сили схопити ними вила. Савоська може вперше в житті почув себе людиною. Він підскочив до вил, схопив їх, рвучко повернувся до економа, але його вже не було на тому місці. І в ту ж мить тяжкий удар палиці оглушив воловика, він випустив вила, інстинктивно схопився за голову і під частими ударами вибіг на двір.

Другого ранку воловика Савоська знайшли мертвим під панською воловнею.

* * *

Минуло всього двадцять років з того часу, як над білим палацом цукрового магната Харитоненка замайорів червоний прапор, а від колишньої економії не лишилося й сліду. Культурна їдальня, чисті, привітні гуртожитки, читальня, солідний клуб, друкована багатотиражна газета, радіовузол— ось що на перших порах дістали „Савоськові онуки“ від радянської влади. На місці колишньої економії зростає і квітне зразкове радянське господарство.

Під час гарячих польових робіт стахановський щоденний заробіток доходить часто до 40 карб., тоді як у Харитоненка, в якого було 192 економії і 13 цукрових заводів, батраки не одержували більше 30 коп. за 16-годинний робочий день. Самих тільки премій за перевищення врожаю буряків, за зданий техмінімум робітники Пархомівського радгоспу одержали в 1937 році 50 тисяч карбованців!

Прися була ще занадто малою, щоб пам'ятати бурхливі дні революції, порубаних махновцями комунарів і пограбований цими бандитами цукрозавод та радгосп. Але дівчинка на все життя запам'ятала той проклятий день, коли куркуль Буць нагримав на неї та підняв її на сміх.

— В мене, дівонько, не радгосп. Ледарям немає пошанівку. В мене, голубонько, треба робити, як бог велів. Авжеж, Прісю...

Ображена дівчина вернулася додому з сльозами на очах. Ледаркою досі ніхто її не називав, ні отець-мати, ні сусіди, які знали Прісю за роботящу і щирю дівчину.

Дома мати пригорнула скривджену дочку, пожалувала її шорсткою долонею по голові, а зітхнувши, сказала:

— Треба коритися, дитино. Батрачці іншого пошанівку годі від них ждати. Хазяїни, будь вони прокляті...

Та Прися не захотіла коритися. На другий же день, ще вдосвіта, вона розбудила батька і попросила його погострити їй сапку.

— Хай вони подохнуть, оті Буці,— сказала вона старому.— Піду найматися в радгосп.

І от Прися в радгоспі.

Разом з іншими її записали в бригаду, поставили на буряковий лан і показали, як вона має робити.

Прися, як справжній господар, проходить по плантації. Бувало, з польової кухні, що розташувалася в балці, у холодку дерев, покличуть дівчат обідати. Прися не пройде упоперек рядків—нехай навіть не своєї бригади, щоб не спинитися десь і не поправити дбайливою рукою бурячка. Там відкине суху грудку, що привалила кволий корінець, в іншому місці вирве забуту бур'янину, ще далі підгорне пучками оголений корінець. Відколи людський плуг розорав ці лани, відтоді вперше з такою любов'ю доглядають тут землі, і вперше у свідомості дівчат-робітниць разом з буряками зріють на сонці ясна мета і світлі перспективи цих родючих, повернених народів ланів. Недаремно і пісня у дівчат летиться з грудей так легко і дзвінко, недаремно вона в них така натхнена і радісна.

Минули роки. В Пархомівці сталися великі зміни. Буців і слід прохолов. З допомогою радвлadı біднота вигнала з села проклятих народом глитаїв, що разом з Харитоненком жирли на чужій праці. Пархомівки тепер не пізнати. Замість похмурої школи, де навчало чотири учителі, піднявся вище білого палацу Харитоненка чудесний двоповерховий

будинок десятирічки, де дітей навчають сорок чотири учителі! Замість кількох сот злиднених господарств — село має чотири великі, міцні колгоспи. Замість двох крамниць мироїдів Сушка та Кузнецова — в Пархомівці працює 12 торгових точок, річний оборот яких дорівнюється 3 міль. 300 тисяч крб. Замість довоєнних 60 тисяч цнт. цукру — Пархомівський завод дав у 1937 році 157 тисяч. Пархомівка має 25 автомашин! І замість „питейних заведень“ — єдиних місць розваги в дореволюційні часи, колись темна, батрацька Пархомівка має тепер свій великий звуковий кінотеатр, який у минулому році відвідало 23 тисячі глядачів.

Разом з Пархомівкою змінилися і її люди. Хто, наприклад, не знає славних стахановців — Колонтаєвської Марії, Халеевої Даші, Мирошніченка Василя, Скиби Семена, Оліфіренка Грицька і багатьох інших, а серед них і відданої своєму радгоспові Мисик Пріськи? Стахановський рух підіймає людей, робить з них творців нового життя і справжніх героїв. Таких людей не знала стара, дореволюційна Пархомівка.

* * *

Пріся тепер ланкова. Від колишньої боязкої дівчини, яка топила своє горе в сльозах, не лишилося й сліду. Вона сміливо заходить до кабінету старшого агронома і між ділом, з яким прийшла до нього, просить дати шонебудь почитати.

— Якби щось з агрикультури, Іване Павловичу... Або про досвід Марії Демченко. Бо мені здається, що я ще не навчилася так, як вона, працювати. А мені доведеться її удвоє перегнати. Не менш, як удвоє.

Прісині очі іскряться теплою усмішкою. Перед нею стоїть велике завдання: дати по тисячі центнерів буряків з кожного гектара своєї ланки, по тисячі, не менше!

Увечері того ж дня Пріся пішла з подругами дивитися „Ленин в Октябрі“, ту саму кінокартину, яка одночасно йшла на екранах Парижа та Нью-Йорка. Онуки безрідного Савосьька з хвилюванням ждали перших кадрів картини, щоб власними очима побачити на екрані того, чие ім'я, як найдорожчу святиню, вони носять у своїх серцях і кому вони навіки вдячні за своє щасливе, повнокровне життя.

Пархомівка, Краснокутського району.

КВІТУЧА УКРАЇНА

Цвіте квітуча Україна,
Мов мак процвітає.
Про твоє велике щастя
Тепер всесвіт знає.

Дивуються пани люті
З наших темпів, моці.
Ми одягнені і взуті,
Колись були босі.

Полетять всі пси ворожі
Від наших кордонів,
Стоїмо ми на сторожі
Завоювань Жовтня.

Пам'ятайте, пси негідні,
Безмозкі, порожні.
Були колись люди бідні.
Тепер всі заможні.

Працюємо у колгоспах
По сталінському шляху.
Не бачити більш ніколи
України кату.

Ой, біжить життя веселе,
Мов та бистра річка.
Будуть нові міста й села
В третю п'ятирічку.

Склав Григорій Міщенко, колгосп „Іскра“,
Ізюмського району.

* *
*

На поля спадають роси,
Спіють колосочки.
Я радію, що ростуть
Хороші синочки.

Перший — знатний тракторист,
Степ широкий крає,
Другий — високо у небі
Соколом літає.

І на третього синочка
Любо подивиться —
Хоче бути агрономом,
В вищій школі вчиться.

Записав Левченко в артілі „Іскра“, Ізюмського району.

АНАТОЛЬ ГАК

ЧЕРВОНЕ СЕЛО

Псел у цьому місці повернув на захід. Ліворуч від річки стелеться широкий і рівний, як стіл, низькоділ, праворуч, трохи одступивши від Псла, звелось високе прибережжя. На прибережжі стоїть старовинний будинок. Двоповерховий, з стрімкими дерев'яними ганками, з темними підвалами. Це — бувша резиденція панів Зборомирських, колишніх володарів Червоного села, що до революції звалось Старим. Багато дечого розповіли б, якби могли, оці полуплені стіни про дармоїдське життя своїх господарів, про кривди та знущання, які пани чинили підвладним їм селянам. Але мовчать подовбані степовими дощами стіни, не заговорять і червонасті від іржі, мов кров'ю кріпаків політі, залізні ґрати темних підвалів, — тільки старі червоносільці, важко зітхаючи, розповідають:

— ... Е, було колись ... бодай не верталось! Вся земля навкруги лежала під панами. Мужикові ні ногою ступити, ні курку випустити ... Злиденнішого села від нашого не було на весь Сумський повіт ...

Та то — колишнє, минуле, громами революції розтрощене, вітрами десятиліть зметене. За двадцять років радянської влади позаростали всі дороги, де ходили панські ноги. Будинок Зборомирських старіється, горбиться і все глибше вгрюзає своїм фундаментом у землю. А натомість росте і квітне Червоне село, об'єднане в колектив „Ленінець-ударник“, електрифіковане і радіофіковане, — село з новими порядками, з новими звичаями, з новими, радянською владою вирощеними, людьми.

* * *

Ранній досвіток. Небо ще в зорях. Виспівують півні. На вулицю вийшов кремезний чоловік у куцому чорному кожусі, в чоботях. Лівою рукою він поправляє на голові сиву шапку, правою розгладжує м'який вус. Це — голова колгоспу „Ленінець-ударник“ Петро Олексійович Матяш іде оглядати колгоспні бригади.

Ступає Матяш повільно, не поспішаючи, над чимсь міркує. Можливо, згадав своє дитинство, найми, солдатчину, громадянську війну, наступ Юденіча на Петроград, коли Матяша поранено було в бою з білогвардійцями. А може, Петрові Олексійовичу пригадався вересень тридцять третього року, вибори голови колгоспу. Народ бушував:

— Та якого ж це? Тридцятого?.. Навіщо обирати голову, коли він через місяць однаково втече...

Тоді голови в колгоспі „Ленінець-ударник“ мінялися мало не кожного місяця. Колгоспне господарство занепадало, врожаї були нікудишні. Тимто було таке недовір'я.

Петро Олексійович вийшов перед колгоспників, сказав:

— Ось я... Матяш... Родом з Токарів. Мене рекомендують до вас на голову. Ви обурюєтеся, кричите: „через місяць утече“. А я не думаю від вас тікати. І не виженете.

Комуніста Матяша обрали на голову колгоспу і, обравши, не помилилися. Вже п'ять років Петро Олексійович керує „Ленінцем-ударником“. Колгосп за цей час не тільки зріс і зміцнів, а й вийшов у лави найпередовіших колгоспів цілої Харківщини. Тепер „Ленінець-ударник“—кандидат на Всесоюзну сільськогосподарську виставку...

Ось і подвір'я однієї з бригад. Біля стайні тупцюють люди, попихують цигарками. Чути гомін. Бригадир розподіляє між колгоспниками наряди.

— Денис з Іваном поїдуть по сіно... Ти, Кирило, ладнайся возити гній...

— Здорові були, хлопці!—вітається голова з колгоспниками.—Як тут у вас справи? Чи всі вийшли на роботу?

— Всі, як один...

Матяш задоволено посміхається—дисципліну він шанує над усе. Погомонівши з колгоспниками, іде до стайні. Під стелею електричне світло, в проходах вештаються конюхи, коні хрумкають запашне сіно. Десь обіч чути дівчачий голос:

— Повернися!..

— Хто тут?—спиняється Матяш.

— Це... я, Петре Олексійовичу...

Споміж коней виходить закутана в чорну хустку дівчина. В одній руці гребінка, в другій—віхоть сухої соломи.

— Надя? Раненько ти встала.

— А ви ж казали на зборах, що комсомольцям треба вести перед, показувати приклад. От я і встала рано. Почищу „Аду“, накидаю гною, потім піду поснідаю, та й у поле...

— Ну, добре, добре,—каже Матяш і далі йде оглядати коні.

Через п'ять хвилин Петро Олексійович уже на вулиці—прямує до другої бригади.

Господарство в колгоспі велике—ціле село—на десять бригад розбите. Треба всюди побувати, доглянути хазай-

ським оком. А ще ж молочно-тваринницька ферма, свині, вівці, кури. Не промине Матяш і центральної стайні, де в просторих вальєрах розгулюють породисті рисаки. Просує руку крізь високі ґрати, любовно погладить м'яку, мов замшову, морду красня „Наката“ і скаже:

— Смієшся, голубчику, смієшся...

Тільки десь близько дванадцятої години Матяш, обійшовши своє господарство, приходить до контори колгоспу, де його чекають люди. Іде до кабінету. Кабінет у нього такий: праворуч і ліворуч — лави, просто — стіл, на причільній стіні висить цукровий буряк з довжелезним, мабуть, із метр завдовжки, коренем. Петро Олексійович скидає кожуха, сідає за стіл. Тепер він нагадує своїм виглядом майстра із заводського цеху: чепурно поголений, в синій спецівці, з бокової кишені визирає гребінчик.

— Ну, хто там, товариші, входьте...

Люди входять і поодиночі і по кілька чоловіка разом. Хто не поспішає, сідають на лави. Народу в колгоспі багато — щодня когось є потреба до голови. Бородатий колгоспник просить волів привезти з поля солому. Маруся, круглолиця дівчина, поклала на стіл папірець, щоб голова підписав, а тим часом каже:

— Що мені тепер робити, Петре Олексійовичу? Я вже всіх півнів порізала.

Півнів Маруся порізала для хати-родильні, щоб харчувати породіль.

— Порізала, кажеш, півнів? — озивається до неї Матяш, не підводячи голови. — Ну, що ж, ріж, Марусе, селезнів...

Маруся, задоволена відповіддю голови, пішла з кімнати. На її місці стоїть Федя Гаврик. Треба привезти з сусіднього села лікпома, що переїжджає працювати в Червоне село, — просить коней.

— А квартиру ж ти для лікпома знайшов?

— Квартира, Петре Олексійовичу, пустяк... за дві хвилини знайду...

— Так от ти спочатку знайди квартиру, а потім уже дам коней. Бо що ж вийде? Чоловік приїде, а дітися нема де. Що він подумає про нас, про наші порядки?..

Не самі тільки колгоспники приходять до кабінету голови колгоспу. „Ленінець-ударник“ своїми господарськими досягненнями здобув усюди широку популярність. До Червоного села приїжджають люди звідусіль: з району, з столиці. Але Матяш з усіма відвідувачами однаковий — спокійний, витриманий, уважний.

Червоносільці поважають і шанують голову свого колгоспу.

— Е, наш Петро Олексійович — чоловік з більшовицьким характером, — кажуть вони про нього.

Кращої характеристики, здається, не придумати. Ці кілька слів визначають усі ті позитивні риси, які є властивими для Матяша: його працьовитість, чесність, наполегливість, хазяйновитість і, нарешті, безмежну відданість справі багатолюдної, колективної сім'ї, серед якої він живе, працює і разом з якою, під керівництвом партії, творить нове життя.

* * *

Передвесінне сонце з якоюсь особливою жадобою припадає до вікна. У приміщенні хати-лабораторії повно світла і сяйва. Весело вилискують на столах пучки сухого колосся, квітнуть різнокольоровими діаграмами білі стіни. На одній, наче мішки з зерном, один від одного вищий, виведено рядок стовпчиків — показники зростання урожайності за п'ять років; на другій виструнчився красунь кінь — це діаграма про кінське поголів'я; на третій стоїть, жовтою фарбою намальована, наче із золота вилита, вгодована свиня. А крім того є ще корови, вівці, кури...

Опанас Якович, завідувач хати-лабораторії, ліг грудьми на стіл, щось записує у велику книгу. Та недовго вже йому тут сидіти: пригріє сонце, запарує земля — і піде Опанас Якович у поле, на городи, у сад, де він щороку провадить свої дослід.

— Аж до пізньої осені не присідаю, — розповідає він про свою роботу. — Досліджую ґрунт, роблю спробні посіви, вивчаю рослини, шкідників...

Та ось Опанас Якович кинув книгу, встав, присів навшпиньки біля ящиків з зеленою озиминою — зимові дослід, — придивляється, виміряє рослини очима. А зза двей чути тихий заспів:

Ой, хмелю мій, хмелю,
Хмелю зелененький...

На допомогу поспішають ще кілька дівчачих голосів, і пісня, ніжно-мелодійна, зворушлива, лине у всі закутки кімнати. Дівчата ведуть пісню рівно, дружно, мов прядуть гуртом довгу нитку, аж поки не доводять її до кінця:

А дівоче серце,
Як весняне сонце, —
Ой, хоч воно та й хмаресеньке,
А все теплесеньке...

Потім пісня втихає. Чути веселий гомін, розкотистий сміх. Згодом прочиняються до кімнати двері, висовується дівоче обличчя. Дівчина спочатку шарить очима по кімнаті. Побачивши завідувача хати-лабораторії біля ящиків з озиминою, вона каже:

— Опанасе Яковичу, вже зійшлися. Може, будемо починати.

— Зараз почнемо.

Дівчина причинила двері. Опанас Якович встає на ноги, зачиняє шафу, з якої виглядає мікроскоп, потім бере на столі книжку і виходить до сусідньої кімнати.

— А всі ж зійшлися, дівчата? — обводить він присутніх пильним оком.

— Всі!..

За великими столами сидить чоловіка з двадцять дівчат та молодиць. Ланкові двох бригад зійшлися на агронавчання. Перед кожною лежить наготові зошит і олівець. На чорній дошці, що стоїть біля дверей, намальовано крейдою три кола з відведеними від них рисками. На кінцях рисок написи: „ядро“, „протоплазма“, „оболочка“. Ланкові розкривають свої зошити. У зошитах такі самі малюнки.

— Підемо далі, — розгортає Опанас Якович книжку.

Читає повільно, часто спиняється, вертається назад, розтлумачує. Двадцять ланкових, посхилявшись над столами, водять олівцями на сторінках зошитів.

— Може комусь щонебудь незрозуміле? Кажіть, не соромтесь.

Чого ж, охочих запитувати є багато. Дівчата підводять голови, випрямляють плечі, спиняються очима на лекторові. Ну, ось, приміром, Опанас Якович сказав „вегетаційний період“. Що воно за штука отой вегетаційний період — треба ж знати. Не встигне завідувач хати-лабораторії дати відповідь, як уже дівчата гукають з різних кінців стола:

— Чому в одній рослині води більше, а в другій менше?

— Де дівається вода з рослини?

А дівчина у ластовинні, незрозумівши, що це запитання буде не по суті, запитує:

— А чого воно, Опанасе Яковичу, так буває: в Нижній-Сироватці дощ іде, а в Червоному селі сухо?..

Опанас Якович дає всім відповідь. Потім читає далі.

Тяга до агронавчання у колгоспників велика. Двісті вісімдесят чоловіка навчаються.

— Більше знатимемо — краще буряки родитимуть, — кажуть червоносільські дівчата та молодиці. — Треба вчитися. І вони вчаться.

* * *

Дідові Борщенкові сімдесят років, але співає він не гірше від молодого парубка.

Та не тільки дід Борщенко співає в Червоному селі, — співають, розважаючись, хлопці і дівчата. Є в селі драмгурток, хор, музика, танцюристи. Як вечір — колбуд ходором ходить.

Червоносільські аматори тепер переживають не абияке хвилювання. Вони повинні будуть везти своє самодіяльне мистецтво на Всесоюзну сільськогосподарську виставку. Але одна справа — виступати на колбудівській сцені і зовсім інша річ — у Москві. Всі хвилюються.

Баяніст Петро Лаврик чує потилицю:

— Я то, конешно, люблю музику і вмю грати. Але граю по-простому, по-селянському. Треба, щоб мені хтось допоміг, навчив. У Москву ж ідемо!

Слідом за ним і скрипаль Гнат Луніка:

— В Москві треба буде грати, а не абияк цигикати. Справа сурийозна...

Турбуються і танцюристи. Михайло Циндренко каже:

— Ми такі танцюристи, що аж під стелю скакаємо. Але в Москві, кажуть, треба буде не скакати, а вправно танцювати.

Драмгурток готує до Москви п'єсу.

Вечір. У приміщенні колбуду відбувається репетиція „Безталанної“. На сцені рухаються люди — говорять, співають, обнімаються. Гепенко Віра — Софія, учителька Кохацька — Варка, Гната дублює Дмитро Циндренко. А на лавах сидить, мабуть, чоловік з п'ятдесят молоді — хлопці й дівчата. Кидають на сцену репліки, дають поради, зауваження. Всі вони турбуються, всі горять бажанням допомогти загальній справі.

— До Москви ж ідемо!

Тільки десь близько дванадцятої години ночі закінчується репетиція. Молодь висипає з колбуду, розходиться вулицями. Над головами гудуть дроти, у небі, мов злякані очі, спалахують зорі. А з високого радіорупора, прикріпленого на причілку колгоспної майстерні, лунають мелодійні звуки кремлівського годинника.

ЗІБРАЛИСЯ КОЛГОСПНИКИ...

Зібралися колгоспники
На свою нараду,
Висунути кандидатів
У Верховну Раду.
Ми міцні, непереможні,
Ми міцніші сталі.
Першим нашим кандидатом
Є любимий Сталін.

Голоси ми віддамо
За кращих із кращих,
Буде жити ще веселіш
Нам, усім трудящим.
Ой, у саду, у садочку
Рясно винограду,
Оберемо достойніших
У Верховну Раду!

Склали колгоспники села Старий Мерчик,
Богодухівського району.

ОЛ. ВАРАВВА

В КЛІНІЧНІЙ ПАЛАТІ

В клінічній палаті нас восьмеро. Перед десятою годиною вечора ми вже всі в м'яких англійських нікельованих ліжках. Але спати нікому не хочеться.

Сьогодні моя черга оповідати про давно минуле, з свого немолодого життя. Ми умовились, що кожен розповідатиме тільки те, що або сам пережив, або бачив у житті на власні очі.

* * *

Василь Ключка з Малої - Михайлівки поїхав на заробітки. В кишені було п'ятнадцять копійок, заощаджених жінкою за довге літо в її малому господарстві. Від пристані Сокирної взяли з Василя за квиток гривеник. На додачу до квитка, як і кожному пасажирові, видали французьку булку. Це був спосіб відбивати пасажирів у конкурентної пароплавної компанії. Василь устиг передати булку з пристані, через підводчика, додому дітям.

В місті, шукаючи роботи, Василь Ключка швидко проїв решту своїх грошей. Заощаджуючи підошви блаженських чобіт — єдиного свого рухомого майна, що мало ще таку-сяку цінність, — Василь одного разу причепився до трамваю. Була думка проїхати зайцем. Трамвай спускався з Соборного майдану до Проспекту, коли наскочив контролер. Рятуючись від прикрощів, Василь зірвався з вагона. Трамвай одрізав йому обидві ноги разом з чоботями.

— Чоботи ... Не забудьте моїх чобіт!.. — вимовив Василь останню свою турботу, і впав у непритомність.

Василева жінка всю довгу зиму ждала від чоловіка зароблених грошей. Крім французької булки, одержаної на другий день по від'їзді Василя, вона не мала від чоловіка нічого.

Весною до Малої - Михайлівки надійшов лист з губернської земської лікарні. Староста скликав сход.

— Так от, люди добрі, належав у лікарні наш земляк Василь Ключка двадцять шість карбованців і сім копійок ...—

Зойкнула Василева жінка, і двоє малят захлипали, чіпляючись за її спідницю.— А разом з витратами на похорони завинуватив він у земство тридцять три карбованці двадцять копійок.

Мовчки сіла долі Василева вдова; простяглася долілиць, знепритомніла.

До листа був прикладений акт про чоботи. Їх продали в лікарні з молотка за карбованець і двадцять копійок, і цю суму від боргу відраховано.

— Так от, люди добрі,— поправив на грудях бляшаний знак староста,— треба хату і господарство Василя Ключки продавати з молотка. Єсть покупці?

Багатій Микита Микитович купив усе за двадцять п'ять карбованців. Довго торгувався, огинався. Після торгів староста запитав сход, а як же буде з рештою боргу?

Микита Микитович презирнувся з старостою:

— Жертвую від себе ще один карбованець. Заради сиріт.

Збори загули. Під шумок староста записав постанову: залишок боргу за Василя Ключку, отих сім карбованців і двадцять копійок, розікласти на двори.

Хата й господарство Ключки, казали тихцем люди, навіть на дрова варті були не менше як півсотні карбованців...

Через три дні Василюха з дітьми—одним на руках і другим, що пленталося слідком, тримаючись за материну спідницю, подалася з Малої-Михайлівки в сусідні села. З довгою рукою попід вікна...

* *
*

Неодмінний член канівського повітового земства Михайло Людвігович Держанівський, нащадок прогорілих поміщиків, був терта людина. Перед царською війною земство почало потроху будувати школи. В школи треба було багато меблів. Держанівський, під чужою вивіскою кустаря-столяра, відкрив механізовану майстерню. З того часу земські школи не відчували недостачі в поганих партах, шафах, кафедрах з мокрого покоробленого дерева. А земство ніколи не відчувало недостачі в рахунках на добрі суми за погані меблі.

Сам хазяїн майстерні Михайло Людвігович, людина терта з усіх боків, любив інколи показати себе ще й близьким до верстатів, до робочого, значить, процесу. Відбувши службові години в земстві, він заглядав подеколи до майстерні. Не раз при тому сам брався показувати „ледарям“ робітникам, як треба працювати.

Одного разу циркулярна пилка в час такого показу

захопила й відірвала йому першу фалангу правого вказівного пальця.

Лікувати пальця невдаха-майстер поїхав до Києва. Повернувся через півтора місяці. Привіз загоєну руку і рахунок лікарні на... п'ятсот сімдесят карбованців.

Рахунок оплатило земство з народних коштів. З тих самих, якими платило й за меблі. З тих таки коштів Михайло Людвігович одержав і допомогу за час лікування.

* * *

Пятро Гулімович, парубок спід Мінська, працював на сплавах плотів по Дніпру з чотирнадцяти років.

Перші роки Пятра милостиво брали на роботу за харчі й за майбутній одробіток. На неодроблений борг наступного літа нарастив новий борг. Так аж до двадцятого року свого віку повертався Пятро Гулімович пізньої осені додому впорожні.

На той час батьки постаріли, знеможили. Сестри давно розбрелися по наймах. Треба було думати про господарство. Про це нагадувала й білява, голубоока сусідка Ганнуса... І цього літа Пятро вирішив не повертатись після сплаву додому, а підробити зимою на шахтах.

На шахтах „Мар'ївського акційного товариства кам'яно-вугільних копалень“ він став забійником. Не пив, не гуляв, дбайливо складаючи зароблені копійки у вузлик.

Серед зими на шахті стався обвал. Трьох задавило на смерть, Пятра витягли спід породи потовченого, покаліченого. Лікарні не було й близько. Лежав Пятро Гулімович непритомний у брудному бараці-гуртожитку. Через день хворого відвідував єдиний представник медичного світу на копальнях, завжди п'яний фельдшер Чубатько. Він міряв покаліченому температуру, всипав крізь зуби порошок, щось глибокодумно бурмотів по-латинському, щось занотовував у себе в книжці тремтячими руками і вирушав до інших клієнтів.

Через тиждень Гулімовича попід руки привели в контору копалень для розрахунку. Посадили на лавку, придушивши спиною до стіни, щоб не звалився. Він був весь опухлий, жовтий. Не мав сили говорити. Сидів непорушно, як лантух з кістками.

Поліційний надзиратель Шкребтан прочитав йому вголос акт. Там було написано, що Петро Гулімович через власну злочинну необережність, будучи, напевно, в нетверезому стані, покалічився під час роботи і втратив працездатність на 50 процентів. І що акційне товариство, піклуючись про матеріальний добробут робочої сили, добровільно, за взаємною згодою з потерпілим і в усьому згідно з законом,

призначає йому одноразову виплату (тут поліційний надзиратель Шкребтан ковтнув початок фрази)... три карбованці, і виряджає його на батьківщину „по місцю приписки“ за власні, акційного товариства, кошти.

Далі в акті писалося, що цей акт потерпілий читав, зазначені в ньому гроші одержав, і більше ніяких претензій до акційного товариства не має і не матиме.

Акт підписала дирекція акційного товариства, скріпив гірничий інспектор, штейгер і фельдшер Чубатько. Завірив надзиратель Шкребтан.

Гулімовичу треба було розписатися. Він був неписьменний. За нього, „на його власну просьбу“, розписалися два поняті — два стражники з копалень.

Через руки надзирателя Шкребтана Пятрові видали три карбованці грошей. Стражникам дали квиток до станції Смолевичі під Мінськом і наказали відвести й посадити хворого в поїзд.

Акт треба було зареєструвати в книжку вихідних паперів. Присутній при розрахунку підліток-конторник поставив на акті номер, але виплаченої суми в книжку вписати не наважився.

— Як же це воно: дали три карбованці, а в акті написано шістдесят три...

— Що?! — заревів, схоплюючися з місця, бухгалтер. — Ти — розсуджати? А лікувала його компанія за віщо?..

П'яний фельдшер поблажливо поплескав хлопця по плечу:

— Він і троячки потратити не встигне. Торбина з потрошеними кістками. До першої станції не добереться: морс, моріс, морітурі... Смерте, смерте, сухоребрице по нашому... Це тобі каже досвідчений медикус Аполінарій Чубатько.

— А як же в акті — тільки 50 процентів непрацездатності?..

Того самого дня підлітка-конторника прогнали з контори.

В канівській друкарні Голінського і К^о була одним-одна друкарська машина, безперечна ровесниця самому винахідникові книгодруку Гутенбергу. Її величезну корбу треба було крутити руками двом дорослим робітникам. Голінський і К^о були заощадливі хазяйни. У них ту корбу, від шостої години ранку до восьмої вечора, з двома перервами по чверть години на день, крутив один робітник — кремезний єврейський парубчак Яша Кац.

І зимою й літом з Яші сторіками спливав піт. Збивалося в заплутану кучму мокре кучеряве волосся. Брудна від друкарської пилуги і мастила сорочка, висихаючи вночі, від

солонного поту шкарубіла. З неї лубки можна було у воза вставляти.

Працюючи, Яша часто відривав одну руку від корби і підправляв щось у себе під сорочкою з правого боку. При тому часто болісно кривився.

Ми з Яшею віднедавна були друзями. Якось, дожидаючи в друкарні коректурних відбитків, я спитав його, чого він так часто чухається.

— У мене грижа,— відповів Яша.

Він закотив сорочку (була саме перерва), і показав перев'язаний брудною ганчіркою спітнілий живіт. З правого боку крізь ганчірку виразно проступала велика гуля.

— Чому ж ти не лікуєш, Яша?

— Різати треба.

— Ну, вирізав би. Страшно?

— Хе... А скільки це коштуватиме? Хіба я можу покинути роботу та їхати в Київ на операцію?

— Та навіщо в Київ? Ось же під боком своя, земська лікарня...

Яша гірко посміхнувся.

І в тій його посмішці, крім гіркоти, відбилася ще й якась прихована образа, що межувала з люттю.

— А що таке, Яша?

— Що? Хіба ти Коллобрієра не знаєш?

Коллобрієра я знав. Це був низенький, маленький, утилий чоловічок, з жовтим, зморщеним обличчям застарілого кокаїніста, головний лікар земської лікарні в Каневі. Француз з походження. „Порядний лікар, але з причудами“— так його звали інколи в земстві. Які саме причуди були властиві лікареві Коллобрієру, я докладно не знав.

— Ну, знаю я Коллобрієра, так що?

— Так я ходив до нього лікуватися... Це ще було позаторік, як тільки я схопив грижу коло цієї потвори,— кинув Яша недобрим оком на причинницю свого каліцтва — Гутенбергову ровесницю,—...Коллобрієр оглянув грижу, вислухав серце, сказав повернутись до нього потилицею. Я слухняно повернувся. Думав — слухатиме чи вистукуватиме ще спину, а він тільки спитав:

„— Тобі коли на призов?“

„— На цю осінь, пане докторе...“

„— Нахили голову і вприся руками в коліна... Стій тихо!“

— Я стояв тихо. Чув, як доктор відійшов на крок від мене, набрав духу в свої легені і, розмахнувшись з усієї сили, садонув мене чоботом... Я полетів головою в двері, двері з гуркотом розчинилися, і я скотився з кількох східців від лікарського кабінету аж на брукований двір... Підводячись, чув, як Коллобрієр глузливо шипів мені навздогінці:

„— Не буде з тебе солдата, негіднику! І щоб твоїм духом тут більше не смерділо! Чув?!”

— А коли я обернувся, ледве підвівшись з землі, щоб якось висловити лікареві своє прокляття, він рвучко повернувся в дверях до мене спиною і байдуже гукнув через кабінет до приймальні:

„— Слідуючий!”

— Отак вони лікують нашого брата... — гірко додав Яша. Він нашвидку ковтав шматок недожованої жовто-чорної вобли. Поспішав до своєї корби, бо перерва вже кінчалася...

* * *

Сьогодні Яша Кац живе в Києві на вулиці Короленка, проти самих Золотих Воріт. Він добре знається на хемії. Один з його винаходів щороку дає десятки тисяч карбованців заощаджень державі.

Зустрівшись з Яшею недавно, я, між іншим, запитав, як його грижа.

— Грижа? Яка? А! Я вже й думати забув. Давним-давно радянські лікарі вирізали, зашили, ледве-ледве слід залишився.

— І багато це коштувало, Яша?

— Та що ти, смієшся? — серйозно перепитав він. — Мене цілий місяць у лікарні харчували даром, оперували даром, лікували-доглядали даром, ще й на курорт після лікарні послали...

Згадувати про Коллобрієра мені було неприємно, а Яші, видно, гидко було вимовляти це ім'я тими самими устами, якими він тількищо говорив про радянських лікарів.

* * *

З казарми 6-го Фінляндського стрілецького його величності полку новобранці не дуже охоче зголошувались одвідувати „околодок“. „Околодком“ звався полковий лікарський пункт-амбулаторія. Коли вже хвороба валила якого з ніг і — хочеш — не хочеш — треба було йти, ішли, огинаючись, неохоче, боязко шулились.

Полковий лікар Кайціус — чи літом, чи зимою — наказував усім одвідувачам околодку роззуватися в приймальні. Стояли в черві босими ногами в довгому коридорі, на протязі, на холодних мармурових плитах підлоги. Всім одвідувачам, мало цікавлячись недугою, не міряючи температури, лікар оглядав онучі й ноги.

Новобранця Альошу Седих з Тамбовщини трусила пропасниця. Очі були запалені, руки ходили ходором. Блідо-

жовте, аж зелене обличчя. Хлопець прийшов в околодок, як сонний.

Лікар Кайціус розгнівався, що Седих не досить вправно повертається. Він записав у книжці: „Ледар. На чотири години під рушницю з повною викладкою“.

Альошу Седих з високою температурою поставили під рушницю з повною викладкою. Це значило, що хлопець мав чотири години стояти, як непорушний стовп, на одному місці, з рушницею на лівому плечі, з повним речовим мішком за спиною, вагою на тридцять два кілограми. Стояти, не сміючи поворухнутися. Маючи право тільки кліпати очима, та й то не дуже часто. За всім цим пильно стежили приставлявані до покараного позмінно „дядьки“.

Після двох годин такого стояння здорова людина чуманіла, дерев'яніла. Під підощвами чобіт від поту мокріла підлога.

Альоша Седих не вистояв усіх приписаних йому полковим лікарем годин. Він помер на другій годині стояння. Не зрушив з місця без дозволу, а снопом повалився додолу.

Викликаний для огляду трупа лікар Кайціус констатував, як належало, смерть. Придивившись тут таки до онуч покійника і, помітивши, що вони не зовсім чисті, люто вилаявся.

— А-а, негідник! Не додивився я вранці до твоїх онучок. Я б тобі не чотири, а вісім годин прописав!

* * *

На цьому я закінчую й прислухаюся. В палаті тиша.

— Значить, приспав усіх,—невесело вирішую я, і тихенько повертаюся на бік, щоб якнайзручніше і собі вмотитися та спробувати теж солодко заснути. На чистій, сніжно-білій клінічній постелі.

Але слідом за моїм тихим рухом одразу гучно заворушилися на всіх сімох ліжках. Першим подав голос недавній червоний командир Володя Багрянович.

— І як тільки люди терпіли ті знущання?

— Не всі й терпіли,—озвався з кутка товариш Мануйлов, робітник харківського заводу.

А білорус Багрянович завершив хід своїх, а може й усіх своїх товаришів, думок:

— Справді, брацци, щасливі ми люди, што живіом при савецкай власці...

* * *

Хворі в клініці діляться на дві категорії: лежачих і ходячих. Лежать ті, що недавно відбули операції. Ходять—дожидуючі операцій або виписки з клініки після того, як

операцію вже зроблено, вже зажило, загоїлось порізане, а клініка ще не випускає, поки остаточно не зміцніє здоров'я оперованого.

Лежачим хворим санітарка, товаришка Ася, чотири рази на день розвозить візком по палатах страви, ходячі ходять самі в їдальню тут таки, на третьому поверсі, між 38 і 39 палатами.

Але в клініці професора Шамова є ще й третя категорія хворих. Сьогодні вона складається з одного. З робітника-сталевара Іжевського заводу товариша Хабібула Шамсутдінова. Кремезного, з міцними в'язами, бадьорого, не зважаючи на літа, чорнявого татарина, з глибоко посадженими під густими бровами пронизливими, але добрими очима.

Він не лежачий хворий, але їжу йому привозять у палату.

І тоді він виймає з шаховки-тумбочки загорнуту в стерилізовану марлю емалеву лійку, розстібає піжаму, витягає спід сорочки гумову трубку, прироблену до живота, і починає годуватись через лійку.

Зуби Шамсутдінов щодня дбайливо чистить, але зуби товариша Шамсутдінова вже чотири роки не беруть участі в процесі живлення його організму. Шамсутдінов годується через лійку. За стравохід йому править ота трубка.

Сам Шамсутдінов, коли мова зайшла про лікарів, розповів одночасно й про себе.

Його прадіда колесували царичині кати. За те, що відливав гармати для Пугачова. Діда забили на смерть батогами за спробу взяти участь у першому страйку на царському гарматному заводі. Батька з попеченими під час розливання сталі ногами викинули з царського заводу без ніякої допомоги. Сам Хабібула Шамсутдінов захворів чотири роки тому.

— І мене лікують чотири роки. Даром. Моя сім'я чотири роки одержує мій заробіток. Мені здоров'я робить радянський професор Шамов. Казань лікувала, не вилікувала, Москва, Ленінград—не могли. Тоді татарський нарком-здрав повіз мене в Київ. Київ пролікував півтора місяці:—нічого не можемо Шамсутдінову зробити. А професор Шамов пише їм: „Дайте Шамсутдінова мені, я йому зроблю здоров'я“. О, професор Шамов—світова наукова голова... Золота голова...

І, подумавши трохи, Шамсутдінов додав:

— І—алмазні руки...

Ми йому віримо.

Професор Шамов більше року тримає в себе у клініці робітника Шамсутдінова. Він багато операцій йому вже зробив. Вирізав у Шамсутдінова на руках дві широкі й довгі смуги тіла і пришив їх до грудей, починаючи від шиї і до живота. Сьогодні вони вже приросли до тіла, і

двадцять п'ята, остання операція, якої нетерпляче жде Шамсутдінов, нарешті дасть змогу його ротіві і зубам брати участь в живленні організму. Прирослі до грудей трубки з живого тіла Шамсутдінова професор Шамов зашиє йому всередину і робітник Шамсутдінов матиме штучний, не гірший від природного, стравохід.

— І знов піду на завод,— закінчив Шамсутдінов.

Настала загальна мовчанка. Її недовго витримав Миша Коцік, нестерпний балакун, допризовник. Він прийшов робити операцію грижі, бо з грижею його ж не візьмуть до Червоної Армії.

Миша Коцік хоче доповнити портрет професора Шамова:

— Йому таки не дарма дали орден Леніна...

Шамсутдінов схоплюється з ліжка, аж ліжка голосно схлипує, і, забувши про пізній час, гнівно кричить:

— То ти думаєш, він мене за орден доглядає? Здоров'я мені за орден робить? І Чепурному вухо, як живе, приробив? І Невидимці на опечену кислотою голову з його волохатих грудей кучері нашив?

Шамсутдінов на мить замовкає, щоб заспокоїтись. Потім лагідно вже бурмоче:

— Був старий режим. Два п'яні купці приходили на Волгу. Один купався, потопав, другий рятував, йому медаль дали. Другий стрибав у воду, перший рятував. І йому медаль дали. Професор Шамов десять тисячів людей рятував. Йому десять тисячів медалів давати?

— Наш орден вартіший за всі ті тисячі,— озивається хтось із кутка. І по палаті пролітає гомін схвалення.

— Радянський орден дають... за човеколюб'є... За більшовицьке човеколюб'є,— закінчує нарешті Шамсутдінов.

* * *

Засипаючи, ми ще обмінюємось відомостями про те, як нечувано розвинулась у нас після Великого Жовтня справа лікування трудящих.

Студент 1-го курсу харківського медичного інституту Василь Кучеренко (він теж прийшов позбутися грижі „білої лінії“) розповідає:

— В самому тільки Харкові 18 науково-дослідних славетних на всю країну медичних інститутів, десятки лікарень. А два учбові, найбільші в Союзі, інститути, готують тисячі радянських лікарів. По всій Харківщині в 1917 році було 7 поліклінік, а тепер їх 98, диспансер був 1, а тепер 98, і немає тепер жодного села без амбулаторії, без лікаря...

Того дня, коли мені треба було виписуватися з клініки, я зустрів у коридорі Альошу Волкова. Завжди веселий, життєрадісний хлопчик, Альоша був чимось засмучений.

— В чому справа, Альоша?

— Не пускають додому.

— Хто не пускає? Чому?

Дванадцятирічному Альоші професор Шамов півтора місяці тому зробив дуже складну операцію спинного хребта. Поставив безнадійного хлопця на ноги. Альоша вже кілька днів усім розказував, що ось такого дня приїде з командировки з Москви його татко — інженер ХТЗ — і, нарешті, забере його з лікарні.

— Що ж професор каже? Може, в тебе щось із здоров'ям негаразд?

— Та де! Я пішов до нього проситися виписати. А він узяв мене за руку, підвів до вікна і показує на двір:

— Бачиш, каже, Альоша, скільки снігу надворі?

— Ну, бачу.

— То як я тебе, каже, пущу додому. Татко й мама не доглянуть, а ти — на лижі. А лижі — шкереберть, якщо згори, а ти... Ти, каже, можеш собі знов хребет пошкодити... А я, каже, тебе тут догляну. І як тільки розтане сніг...

— А ти знаєш, Альоша, що треба було сказати професорові?

— Ні, а що?

— А ти подумай. Хоч зараз, а хоч тоді, як підростеш... Альоша обіцяв подумати.

Лютий, 1938, Харків.

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

ЦВІТ КОЛГОСПНОЇ ЗЕМЛІ

I

Згинь ти й пам'ять садиб панських!..
Ми співаємо село,
Що під сонцем днів радянських
Ярим цвітом розцвіло.

Про людей, що в плідних веснах
Йдуть творцями нових днів,—
Про твоїх дбайливих, чесних
Та освічених синів!

Про твоїх хороших дочок,
Не сиріт і не калік,
Що вже наймитських сорочок
Не вдягатимуть повік.

Про усіх, що вийшли в поле
Без старих одвічних мук,
Всіх, кому стерня не коле
Ні життя, ні ніг, ні рук.

Про оту дитячу парость,
Що трояндно розцвілась,
І ясну корисну старість,
Котра з юністю сплелась.

Про отих, живих в народі,
На слова скупих людей,—
Хто в стахановськім поході
На селі перед веде.

Про отих, міцних, мов клени,
Про колгоспівських дідів.
Про народ, що з ім'ям—Ленін
Сам, як степ, помолодів.

Про людей, що вищі стали
В колективному житті,
Про народ, що в ім'я — Сталін
Бачить розквіту путі.

II

Та щоб вивести в сучасне
Із минувшини мости,
Нам належить слово красне
Від початку повести...

В слові батька, в казці неньки —
Скрізь дитинство розквіта.
Їх не знав Онопрієнко,
Ще з дитинства сирота.

Що ж йому робить на світі?
Хліб чужий — куди не глянь!..
„Без батьків нещасні діти
Виростають, як бур'ян“.

Хлопець вмер би з тої ласки
Під двором своїм старим,
Та, на щастя, за підпaska
Взяв пастух — Безсмертний Клим.

День такий, як рік, улітку!
Він корів чужих пасе,
Та ніколи „заробітку“
Він додому не несе.

Діти роблять за спасибі
Та іще за хліб черствий...
Ліг би так і вмер у скибі
В день осінній степовий!

III

Дні прийшли — широкі ниви
Одібрали в куркулів.
В дні оці юнак дбайливий
Всі сподіванки заплів.

Той, що вік не мав худоби —
Ні теляти на сім'ю! —
Він колгоспівську сподобав
І шанує, як свою.

Ходить слава й по сьогодні
В Шпетівці, Лебедині.

Як викохував він коні,
Ситі, бистрі і міцні.

На роботі чесний, спільний
Вже розквітли і знайшлись
Всі знання й таланти вільні,
Десь розгублені колись.

IV

От якби, Безсмертний Климе,
Ти од злиднів не помер,—
На підпaska ти б не гримав
І не сердився тепер.

Міг би й ти, дідусь старенький,
Літ хороших дорости...
Вже ідуть Онопріенку
Скрізь похвальні листи.

V

Що колишня вся голота
Зажила без смутків-ран,
Що трояндою в роботі
Вже розцвів „отой бур'ян“,—

І за те, що по-старому
Він би жити не схотів,
І за те, що агрономи
Вийшли добрі з наймитів,—

За колгоспні добрі коні,
За лани густі, без меж,
За найкращу у районі
Молочарську ферму — теж,

І за те, що землю-неньку
Для вітчизни любить син —
Голоси Онопріенку
Віддали ми, як один.

Хай він сяде в світлій залі
У високому Кремлі,
Там, де ходить рідний Сталін —
Сонце нашої землі!

Хай і Сталін знає горду
Думку нашу — у Кремлі:
Що Максим наш — син народу,
Цвіт колгоспної землі.

ДАВИД ВИШНЕВСЬКИЙ

ПОЧАТОК СИМФОНІЇ

Публіка нагородила молоду піаністку палкими оплесками. Розчервоніла і схвильована, вона стояла коло рояля і кланялась тим, хто так прихильно сприйняв її гру.

Іван Минович аплодував, як і всі присутні тут колгоспники. Оплески не стихали. В цьому шумі він почув над своїм вухом голос Панаса:

— Чи не запросити б і нам у колгосп артистів? Рояль є і приміщення є.

— Я і сам так думаю, та чи поїдуть?

З другого боку сиділи тисячниця Харитина Медова, вона теж нахилилася до вуха Івана Миновича:

— От як би нам у колгосп їх запросити, щоб колгоспники послушали. Га, дядю?

— Сам знаю. Сам знаю. Тш... ш...

На сцені стояв уже конференсьє. Він оголосив назву нового твору, який виконає ця сама піаністка, і знову публіка заплескала в долоні. Усіх слів Іван Минович не розчув. До нього долетіло тільки слово „прелюд“ і він не зрозумів його значення. „Прилюдно гратиме?.. Так вона ж при людях і грає“.

Дівчина знову сіла на краєчок стільця перед роялем. Її руки лягли на клавіатуру; недовга пауза, і перший акорд злетів зі струн. З цього моменту дівчина знову стала центром уваги всього залу. На неї з усіх куточків дивилася добра тисяча пар очей, повних подяки і пошани. Притихли Панас і Харитина, притих Іван Минович. Він подався трошки вперед, вбираючи в себе звуки з такою ж насолодою, з якою людина вдихає свіже повітря.

Дівчина грала.

Іванові Миновичу здалося, що він розтанув у цій чудовій зливі звуків. На якусь мить рояль замовк. Руки піаністки з тонкими пальцями повисли над клавіатурою, от-от вона вдарить по білих і чорних клавішах, добуде зі струн акорд і знов понесе його в серця.

Буря звуків наростала несподівано. Звуки сплітались

між собою у щось відчутне й одночасно прозоре, що тануло в повітрі і потім бриніло в душі. Буря стихла і виллилась в ліричну мелодію з трелями, терційною гамою і з безперервним арпеджіо на басах. Уява малювала картину: відлунав бій, ніби грім пройшов над землею, освіжаючий рясний дощ змочив дороги, лани, дерева і трави, побігли дзюркотливі струмки, бистрі і мелодійні, людина вийшла на широкий шлях, осяяний сонцем, сотні, тисячі, мільйони людей вийшли на широкий шлях, осяяний палаючим сонцем, але десь здалеку суне нова хмара, чорна і зловісна... Іван Минович полинув думками в якесь дивне життя. Йому марилося своє далеке минуле і ставало навч майбутнє, сонячне і дороге, близьке серцю і почуттям.

Дівчина грала.

Іван Минович дуже любив музику. Це всі знали. Він сам був не абиjakим гармоністом. Але так він ще ніколи не переживав і не хвилювався. Галстук, який Харитина з умовами насилу зав'язала йому в готелі перед концертом, раптом замуляв, здушив горло. Іван Минович тихенько зняв його, кидаючи косий і боязкий погляд на Харитину, щоб вона не побачила, і сховав галстук в кишеню. Харитина нічого не помітила, бо сама була заворожена тією грою. Перед концертом Іван Минович поголився, надяг новий костюм і черевики. Зав'язуючи йому галстук, Харитина сказала, що хоч сиві вуса й видають Івана Миновича, проте йому можна дати не більше тридцяти п'яти років. Іван Минович посміхався, оголивши дві підківки здорових білих зубів. Ну, вона ще п'ять років накине, хай буде сорок, але в усякому разі не п'ятдесят сім. Виходить, він ще молодий. Можна й тепер узяти гармонію, сісти десь у гурті, розтягти міхи, і не одна дівчина спинить на ньому гарячі, замріяні очі, як це було колись, у молодості...

Дівчина грала. Акорди, трелі, гами лилися спід її пальців, вона їх викликала до життя своїм умінням, рояль говорив з тисячною аудиторією від її серця і найглибших почуттів.

Іван Минович, здавалося йому, перестав існувати. Він не помітив, не почув, як рояль заговорив басами, потім звуки понеслися у вихорі хроматичної гами на найвищі ноти, злетіло кілька акордів...

Оплески вивели Івана Миновича з забуття. Він сам почав плескати в долоні. Дівчина зі сцени вклонялася. Коли стихло і на сцені оголошували про виступ нового виконавця, Панас і Харитина знову нахилились з обох боків до Івана Миновича:

— Підіть зразу до артистів, дядю, бо інші підуть. Ідіть, не гайте часу...

Іван Минович підвівся і попростував між рядів до низь-

ких дверцят під стіною. На ньому були нові черевики, і кожен крок, навіть найобережніший, супроводжувався таким вереском, ніби він щоразу наступав на хвості поросят. На нього з докором позирали з рядів. За лаштунками він зразу наскочив на дівчину, яка тількищо грала. Він вхопив її руку в свої обидві.

— Добре грала, дочко. Дякую дуже.

Дівчина стояла перед ним зніяковіла, а за нею стояли інші виконавці. Іван Минович обвів усіх своїм ясним поглядом, потім спинив очі на дівчині, руку якої він досі тримав у своїх руках. Він вдивлявся в її збуджене, порожевіле обличчя, в її глибокі променисті очі, дивився на високе біле чоло і спадаюче волосся.

— От,— сказав Іван Минович.— Бачите? Зворушила мене. Кажу правду, зворушила.

Актори обступили його.

— Я, діти мої, голова колгоспу „Жовтневі зорі“. Звуть мене Іван Минович, прізвище — Стукач. Тут з нашого колгоспу є ще знатна тисячниця Харитина Медова і бригадир Панас Бабенко. Так ми утрюх вирішили просити вас, щоб ви приїхали до нас у колгосп і зіграли концерт. У нас і приміщення є, і рояль є. Народ наш любить музику, оцінить вас і обдарує. Поїдемо, га?

Всі дивилися на Івана Миновича, на його чудну, ніби винувату посмішку. Всім подобалась його невимущена простота і щирість.

Якийсь статечний чоловік з нотами в руках сказав:

— Ходімо в кімнату. Там поговоримо. Тільки тихше.

Зі сцени линував голос скрипки, чистий і прозорий, плелася барвіста, невидима нитка пестливого звуку. Всі пішли навшпиньках і Іван Минович ледве ступав, щоб не рипіли черевики. Іван Минович з артистами опинився в маленькій кімнатці з довгим дзеркалом; посідали на стільці. Іван Минович спітнів. Він опустив руку в кишеню за хусткою та несподівано витяг свій зім'ятий галстук. Лякливо глянув на нього, хутко сховав назад у кишеню і дістав хустку. Витер чоло.

— Ну, то як? Поїдемо?

— Де ваш колгосп? — спитала дівчина.

— Від станції Лозова десять кілометрів. Нас там стрінуть бричкою.

— А коли їхати?

— Завтра з нами разом.

Дівчина-піаністка подумала якусь хвилину і сказала:

— Я можу поїхати.

Іван Минович аж розчервонівся від цієї несподіванки. Йому здавалося, що доведеться її довго умовляти, а тут так просто все склалося і, головне, дівчина перша дала

свою згоду. Ще кілька акторів згодилися поїхати, але не завтра, а через тиждень. Іван Минович не настоював на тому, щоб вони конче завтра всі поїхали, бо треба в кол-госпі приготувати зустріч, а одна дівчина - піаністка може виїхати з ним. Тепле ліжко, відпочинок і все, що їй треба, він дасть у своїй хаті.

Харитина Медова і Панас були дуже раді, дізнавшись, що дівчина поїде з ними.

— Проста душа! — говорив Іван Минович. — Згодилась і все.

Після концерту вони всі троє пішли на сцену вмовитись з дівчиною, як завтра зранку зустрітись з нею. Вона сказала, що під'їде до їхнього готелю, а звідти разом поїдуть на вокзал.

Так і було. Іван Минович устав дуже рано і вийшов на вулицю. Чекати йому не довелося довго. Піаністка виринула якось раптом і стала перед ним.

— От і я.

Обличчя її було свіже, рум'яне, одягнена була по-дорожньому, з легким чемоданом у руці і портфелем. Іван Минович задивився на неї і схопив себе на думці: чи не закохався він у цю дівчину? Зразу ж соромно стало за себе. Вона йому в дочки годиться, а він... Підхопив з її рук чемодан.

— Ну, дочко, тепер скажи, як звати тебе?

— Мене звуть Валерія, Валя, а ви називайте мене „дочко“. Так краще.

— „Дочко“, — Іван Минович зітхнув.

— Чого ви зітхаєте?

— Засвербіло, дочко, що не парубок я.

Валерія розсміялася лунко і весело.

Незабаром вчотирьох з Харитиною і Панасом вони сиділи у вагоні. За вікнами стелились скошені масиви, у вікна задував терпкий ранковий вітер, і в ньому вчувалася близькість осені. Валерія сиділа проти Івана Миновича.

— Колбуд у вас є? — спитала піаністка.

— О-о! Такий збудували! Тільки коней нема на даху, а то — чисто московська опера.

— А ви були в Москві?

— Ясно, що був, і в Кремлі був, Сталіна бачив, Конституцію приймав, а що в театрах побували, опер наслухались... і не питаєте.

— І Сталіна бачили? — Очі Валерії враз заіскрилися і вона з усмішкою на обличчі задумалась.

Всі замовкли. Іван Минович знову пережив у згадці той радісний і незабутній час, коли він бачив Сталіна, чув його голос...

... Коло вокзалу стояла бричка. Здоров'яга парубок з багатом у руках пішов назустріч приїжджим; білявий чуб

його вибивався спід кашкета і спадав на загоріле чоло; білі зуби і ясні очі освітлювали обличчя.

— Нарешті! — Він підхопив пакунки з рук Івана Миновича і Харитини, поніс їх до брички і, обернувшись, побачив, як Іван Минович узяв чемодан з рук Валерії. „А це що за птиця така? Вчителька?..“ — подумав хлопець.

— Євгене! — заговорив Іван Минович, коли вони вже посідали і бричка рушила, — а чому ти на вокзал виїхав? Хіба не було кому?

— Та ні! Разів три їздив Овер'ян і вертався без вас, а сьогодні я сказав, що поїду сам і привезу вас.

— А-а! Ну, паняй. Щоб швидко.

Дорога курилась, коні несли бричку, як іграшку. По обидва боки тяглися масиви скошених хлібів. Свіжий вітер бив у лице. Зачорнів клапоть зораного поля.

— Ото вже й наші землі починаються.

На вибоїнах бричку підкидало, хлопець обертався: чи всі цілі?

— Ой, витрусиш усе з нас, — жалілася Харитина.

— Нічого! Я вам апетиту підбавляю. Дома поїсте смачно. Но-о-о, коники!

Батіг кружляв над кіньми. Залунав парубочький голос:

Туман яром котиться,
Гулять хлопцям хочеться.
Гей-гей, горе не біда,
Гулять хлопцям хочеться.

Поминули гай, стрілою влетіли у вибалок. Дорога стелилася рівна, вкачана. Завиднілися сади, білі хати, цегляні будинки, парашутна вишка.

Гей-гей, горе не біда,
Гулять хлопцям хочеться.

— Оце наша цегельня, — сказав Іван Минович Валерії, показуючи рукою в бік дороги. — Самі збудували, цеглу робимо, а з неї — будинки для колгоспників.

Валерія придивлялася до всього, що показував Іван Минович. Вітер збивав пасма її волосся на очі, вона придержувала їх рукою. Сподобався їй кучер Євген. Він сидів на передку, широкоплечий, міцний, бадьорий, підгонив коней і співав. Валерія прислухалась до пісні.

Гуляй, парню молодий,
Поки не дізнав біди...

„Чудна пісня. Невже нових пісень не знають?“ — думала Валерія.

Гей-гей, горе не біда,
Поки не дізнав біди.

Ось уже і сільська вулиця. По обидва боки вимощені вузенькі тротуари. Садки обступають хатки і будиночки. Колгоспники біля дворів вітали приїжджих. Несподівано коні круто повернули і бричка в'їхала у широкий двір.

Через кілька хвилин уміті і переодягнені Іван Минович і Валерія сиділи біля стола. Євген приніс миску пахучого меду. На столі парував чайник, неслися смачні пахощі смаженої качки.

— Їж, дочко, їж,— підсовував Валерії тарілку Іван Минович.

Валерія їла і весь час поглядала на Євгена. Він ходив з кімнати в кімнату, потім дістав якусь книжку, сів на канапці за її спиною, і вона відчула, що хлопець не читає, а дивиться поверх сторінок на неї. Вона раптом обернулася, Євген швидко підняв книжку, сховав очі. Валерія помітила цей рух. Чай з медом і свіжим хлібом подобались дівчині, вона налила собі ще одну склянку, але ... Валерію непокоїв Євгенів погляд зза спини. Вона спитала Івана Миновича:

— Це ваш брат, Іване Миновичу?

— Ні-і! Це син мій Євген. Євгене! Ти хіба не познайомився з піаністкою?

„Ага, піаністка“,— подумав Євген, встаючи Валерії назустріч. Простягнув руку:

— Євген!

— Валерія!

— Я вже знаю, що ви — Євген.

— І я знаю, що ви — Валерія.

Євген знову сів позад неї на канапці.

Сніданок кінчився. Іван Минович обтер вуса рушником, устав зза стола:

— Ну, дочко, я піду трошки по хазяйству, а ти спочинь. По обіді покажу тобі наш колгосп, а ввечері зберемося в колбуді.

Він вийшов.

Попрощались з нею Панас і Харитина. Лишився Євген. Він посидів хвилину і собі підвівся. Валерія повернулася до нього.

— І ви йти збираєтесь?

— Так.

— А я?

— А ви спочиньте.

— Я не втомилась.

— Ну, посидьте так.

— Дякую. Чого я сама сидітиму?

— Ну, ходімо разом.

Цього Валерія чекала. Вона хутко пригладила зачіску і пішла.

Валерія давно не була на селі. З приємністю вона огля-

дала все, що кидалось в очі в цьому новому селі: і дбайливо заощені вузькі тротуари, і червоних півників над вікнами дитячих ясел, і церковну баню без хреста, і невеликий зелений стадіон, і парашутну вишку. В усьому було щось середнє між містом і селом. Це відразу відчула Валерія. Вони поминули пекарню і електростанцію, навхрест тяглася ще одна вулиця, широка, рівна і довга, в кінці її дерева й кущі обступили став. Було тихо, спокійно. Раптом з школи назустріч висипала галаслива дівчора з книжками. Замерехтіли червоні галстуки. Валерія з Євгеном спинились перед школою. Це був новий двоповерховий будинок з широкими вікнами, навколо якого ріс великий сад.

— Це минулого року збудували, — сказав Євген.

Вони пішли далі. Спинилися коло правління колгоспу. „Жовтневі зорі“, — кинувся у вічі Валерії напис на вивісці. „Жовтневі зорі“, — повторила вона. З відкритого вікна вона почула голос Івана Миновича: — „Згодилося дівча і все. Вона вже тут...“

„Про мене“, — подумала Валерія.

— Я, брат, подбав, — провадив Іван Минович, — завтра доповідь про вибори до Верховної Ради, а тоді концерт і піаністка прилюдно грає. Га? Ну, ходім.

В ту ж мить на порозі з'явилися Іван Минович і ще двоє, один з бойовим орденом на лацкані піджака.

— Чого ж ти не спочила, дочко?! — спитав Іван Минович і накинувся на Євгена:

— А ти вже витяг її, спочити не дав. Гуляти закортіло.

— Мені самій не хотілося спочивати. Я ж не втомилась.

— Уже й захищаєш його. Мене б не захистила.

І Валерія і Євген густо почервоніли.

— Пізно ревнувати! — сказав, усміхаючись, чоловік з орденом.

— Познайомимось! — і подав Валерії руку.

— Валерія.

— Максим Кошовий.

— Це наш парторг, — сказав Іван Минович, — а це, — показав на другого, — наш старший агроном.

Вони пішли вп'ятьох вулицею. Обминули дворище, в якому стояли комбайни, мов кораблі на причалі. Поруч стояв будиночок колгоспної лабораторії, а далі пташина ферма. Валерія зазирнула туди. Це було строкате видовище. Усі кольори палітри лягли на ці пір'ясті істоти. Сотні курей, півнів, качок, гусей, індиків бродило по подвір'ю. Жінка розсипала корм, і круг неї зібралось усе пташине царство з галасом, сокотанням, галганням. Тільки горді червоношиї індики тримались окремо, немов аристократи.

— Подобалося? — спитав Валерію Максим Кошовий.

— Дуже. Я ніколи не бачила такого.

— Ми вам іще покажемо.

Вони обдивились молочарську ферму, свинарник, і так, блукаючи, дійшли до ставка, обминули його і спинились на узліссі. Починався ліс, невеликий, але густий. Могутні віти сплелись у ньому в суцільне шатро. Рання осінь позолотила верхівки. Ліс дихав якимсь невимовно чистим і смачним повітрям. Воно п'янило. Отак, здавалося, постояти тут, надихатись, і можна впасти в глибокий, непробудний сон. І присняться усі герої романтичних казок, вони танцюватимуть круг тебе. А ти спиш, круг тебе дерева, дерева, і ти солодко вдихаєш це неймовірно чудове повітря.

Валерія глибоко зітхнула, замріяно дивлячись на дерева і на стежки між ними, що ведуть углиб, у той чарівний лісовий присмерк.

— А це наша оборона, — показуючи рукою на ліс, промовив Іван Минович.

— Яка оборона?

— Звичайна.

Валерія втупила в нього здивовані очі.

Іван Минович показав рукою на ліс.

— Оцей дубок іде на кораблі, а клени на пропелери. От. Зрозуміла?

Ліс повернувся в уяві Валерії якоюсь іншою стороною. Зникла романтичність. Не верховіття шумують, а море бурить і кораблі розрізують його простір, а у височині пропелери крають повітря... І знову перед нею ліс, пахучий і чарівний, з поплутаними стежками у гушавині, з синім присмерком.

Повертались у село.

— Через центр підемо! — сказав Іван Минович.

„Центром“ вважався колбуд і майдан проти нього.

Кам'яний фронтон колбуду виднівся за дерев. Ще кілька дворів пройшли і опинились на майдані перед колбудом. Це був двоповерховий будинок з чотирма колонами при вході, з широкими сходами.

— Ну, дочко, казав я тобі — неvistачає нашому колбуду тільки коней отут на дашку, тоді була б чисто московська опера.

Вони ввійшли в колбуд, минули фойє, читальню, ще кілька кімнат, а потім вузьким коридором подались на сцену. Великий зал був порожній. На сцені було спущено біле полотнище.

— Вчора показували колгоспникам „Депутата Балтики“, — сказав парторг.

Валерія оглянула сцену, погляд її спинився на великому роялі. Вона підскочила до нього, відкрила кришку, — це був концертний „Блютнер“. У пустці колбуду забринів один акорд, другий. Валерія повернулась до Івана Миновича:

— Де ви дістали такий чудовий рояль?

— А -а! Подобається? Де дістали? Історія ціла. Ти пограй нам трошки. Пограй те, що тоді прилюдно грала.

— Прелюд?

— А який прелюд ви грали?—спитав парторг.— Мусоргського, Рахманінова?

Валерія трошки почервоніла.

— Ні. То я грала мій власний прелюд.

— Так ви композитор?

— Трошки.

— А що це значить — „прелюд“,—спитав Іван Минович.

— „Прелюд“ що значить? Я вам пізніше скажу, Іване Миновичу. А де ви взяли цей рояль, скажіть мені.

Іван Минович цмокнув губами.

— Ціла історія, дочко. Це був рояль поміщиці Пшешевської, польська поміщиця була така в наших місцях. Ну, а тепер рояль наш. От!

Іван Минович міг би звичайно розповісти більше. Тут була справді ціла історія.

Іван Минович був тоді ще молодим, вісімнадцятирічним парубком, коли на нього звернула увагу поміщиця Пшешевська. Він був дужий і вродливий. Поміщиці було тоді років під сорок. Стара діва, спадкоємиця великого польського магната, вона оселилась в маєтку тут на Україні, прибрала до рук все багатство — землі, води, ліси, і завела порядки, які мало чим відрізнялися від кріпацтва. Івана Миновича вона взяла до своїх кімнат козачком. Одягнули його в нову чемерку, м'які чоботи, і він цілими днями блукав по незчисленних кімнатах і залах, підмітав, витирав порошок з меблів, витрушував килими, засвічував і гасив лампи. У залі для гостей стояв цей рояль. Коли збиралися сусідні поміщики, Пшешевська грала на ньому і співала. Вечори з гостями і музикою Пшешевська влаштовувала часто, бо дуже хотіла схилити до себе і приворожити сусіднього поміщика, який нещодавно поховав свою дружину. Поміщик цей, товстий і пикатий, приїжджав, напивався відразу п'яним, і Іванові Миновичу часто доводилося його тягти в кімнату вкласти в ліжку. Пшешевська удавано страждала від цього.

Іван Минович при звичаївся вже до своєї нової професії, хоч було йому тут досить гидко і часто тягло у вільний, широкий степ. Тут він уперше почув гру на роялі. Досі він знав сопілку, скрипку, бандуру, гармонію, орган у костюлі. Тепер він часто чув звуки рояля. Пшешевська грала сумні мотиви і під час гри закидала голову, закривала очі, смикала плечима. Все це робилося для того пикатого поміщика. А він сидів коло неї, відригував, курив люльку і говорив: „А млинок я у вас, гик!.. куплю. Куплю млинок...“ Бувало часто так, що всі свої болі, страждання

і злість вона виливала на свого лакея Івана лайкою, ласкою. Ця ласка мала свій зміст і свою мету. Вона кликала його до себе в кімнату невідомо для чого і там раптом падала ніби непритомна. Іван Минович бризкав на неї водою, накривав пледом і йшов кликати її покоївку. Пшешевська тоді просто скаженіла. Вона кидалася на Івана, як божевільна, рвала на ньому одержу, а потім знову сміхотливо, з якимсь зміїним блиском в очах, зазірала в очі, надіючись, що другого разу він буде розумніший.

Якось сталася з нею отака непритомність. Іван Минович побризкав її водою, накрив пледом і вийшов кликати покоївку. Пройшов через зал для гостей. Рояль стояв відкритий. Він спинився перед ним. Клавiатура вабила його. Рояль німий, і в залі тихо, а тільки торкнутись і зазвучать усі кутки, і забринить у серці. Яка розумна штука! От, якби нашим селянам таку! Щоб діти вчилися і жінки грали. В очах стали вузлуваті і порепані руки всіх дівчат і жінок, яких він знав у селі, і білі випещені руки Пшешевської. Рояль вабив. Іван Минович забувся перед ним. Куди він ішов? Що трапилось? Він не помітив, як, сховавшись за порт'єрою, стояла лиха, мов відьма, поміщиця, і очі її блищали зеленим вогнем. Іван Минович стояв коло рояля і рука його потяглась до клавiатури. Він озирнувся—нікого. Невже почує? Торкнувся клавiша. Зазвучало в пустці і тиші. Закалатало в нього серце. Натиснув на один клавiш. Стало йому чудно і весело. Поклав обидві руки на клавiатуру. Зірвалася зі струн якась безладна суміш звуків. Страшно. Може хто почує? Проте було цікаво. Але в цю ж мить вискочила Пшешевська, розкуйовджена, роз'яріла. Вона накинулася на Івана, роздерла на ньому все, галасувала, обзивала його усякими словами і вигнала геть з маєтку. Того ж таки дня прийшов до Іванової хати урядник і забрали Івана Миновича у повіт. Там, мовляв, є бомага від пані, де вона пише, що її козачок із селян, син Мини Стукача, Іван намагався її збезчестити.

Як не дивно, а в холодній йому снівся рояль і в душі бриніли чарівні звуки.

Через багато років, коли він повертався з війни в рідне село, в нічному небі жевріла широка заграва. Горів маєток Пшешевської. З кількома селянами він кинувся в огонь; вони проломили двері і витягли рояль.

Згадавши поміщицю Пшешевську, Іван Минович злегка посміхнувся. Ніхто, звичайно, не зрозумів його посмішки. Давні часи. Минулося. Він міг би розповісти про цей рояль дуже багато. Під час денікінців у маєток прибув якийсь родич Пшешевської. Він почав збирати майно поміщиці і рояль хотів вивезти з села, але це йому не вдалося. Він не сподівався поразки денікієвського війська, а поразка проте

сталася. Місцевий куркуль Бурлака забрав собі рояль. Зробив він якось так, що рояль опинився у нього в хаті. Іван Минович нічого цього не розповів, а тільки сказав:

— Ціла історія, дочко! Довго розказувати. Ходім обідати. Голодна, мабуть, і втомилася.

Валерія прикипіла до рояля. Він їй дуже сподобався. Їй не хотілося відходити від нього. Вона відповіла, що їсти не хоче, що вона зовсім не втомилася, і запитала, чи є тут учителька музики для дітей.

— Оце думаємо вчити дітей,— сказав парторг.— Хто б до нас міг поїхати вчити малюків? Не знаєте? Ми б усе дали їй, що треба, і любил б, як рідну матір.

„Може самій погодитися?“— подумала Валерія.

— Хідомо, ходімо!— сказав Іван Минович і всі пішли з колбуду.

Валерія була дуже рада, що приїхала в село. Вона давно не була на селі і не чекала зустріти і побачити таких чудових людей, таке багатство і красу.

Після обіду Іван Минович сказав їй, що вони сьогодні ж влаштовують доповідь, присвячену Сталінській Конституції, а після доповіді буде концерт.

— Гратимеш?— спитав він її.

— Ну, звичайно, гратиму.

— А тепер скажи мені, що таке прелюд?

— Прелюд? Ну, як би вам пояснити, Іване Миновичу? Це знаєте... ну... От є симфонія. Це великий музичний твір. А прелюд—вступ. Розумієте, вступ до симфонії. Важко пояснити,— віддихнула Валерія.— Ви, мабуть, не зрозуміли мене?

— Зрозумів, зрозумів, дочко. Скажи, а цей прелюд, що ти грала тоді, сама його і склала?

— Сама.

— А як же складають музику?

Валерія посміхнулася.

— Як складають? Складається, Іване Миновичу. Душа починає співати... Коли я писала прелюд, це було давно дуже, я так думала, що життя наше—це прелюд до великої симфонії, до ще кращого життя. Ну, як би то розумніше сказати?.. Ми...

Іван Минович мовчав.

— Я вам іншим разом поясню,— раптом сказала Валерія.— Подумаю трохи.

Увечері колгоспники зібралися до колбуду. Валерія прийшла з Іваном Миновичем одною з перших. Коло сцени стояла група молоді і співала. Молоді-голоси лунали в залі, заглушуючи розмови. Валерія придивлялася до людей. Було їй хороше відчувати себе в цьому новому колі людей, незнайомих і близьких. На неї дивилися з усіх куточків і пошережки говорили, що це та сама піаністка. В колгоспі вже

всі знали про її приїзд. Парубки проходили близько коло неї і з серйозним виглядом позирали скося на її обличчя. Кожному з них, очевидно, хотілося познайомитися з Валерією. Молоді дівчата, стоячи гуртом, якимсь соромливо дивилися на неї. Валерія всміхалася всім. Посмішка її була щира і приваблива.

— А де Євген? — Вона пошукала в залі очима Євгена і, не знайшовши його, запитала Івана Миновича.

— Незабаром прийде, — відповів той. — Він у нас сьогодні доповідач.

Незабаром усі посідали. На сцену пішли Іван Минович, парторг і вона. Валерія шукала Євгена. Раптом вона побачила — спиною до неї стояв військовий. „Хто це?“ — подумала вона. Коли військовий повернувся, — вона відразу не повірила. „Невже це він?“ Перед нею стояв Євген, той самий Євген, який віз їх з вокзалу на бричці, розмахував батогом і співав чудну пісню. Це був той самий Євген. Він стояв перед нею у військовому одязі з відзнаками капітана, з орденом Червоної Зірки на грудях і з значком парашутиста. Рівний, ставний, широкоплечий, просто зачесаний, усміхався до неї.

— Не пізнали?

— Не вірю.

— Не вірите? — Євген розсміявся.

Іван Минович надійшов на розмову.

— Оце й справжній Євген.

Валерія упевнилась, що це був справжній Євген.

— Приїхав погостювати, — сказав Іван Минович. — А що на бричці їздив, то він згадав своє парубоцтво сільське. Був колись кучером.

Іван Минович глянув любовно в очі Євгенові таким поглядом, яким може дивитися тільки батько на свого улюбленого сина, на свою гордість.

Збори розпочалися. Євген стояв на трибуні і промовляв. Сталінська Конституція була темою його доповіді. Часто зривалися оплески, і знову лунав голос Євгена, мужній і ласкавий.

Валерія замріялась. Вона не помітила, коли Євген закінчив свою доповідь. Оплески розбудили її.

Виступали колгоспники і колгоспниці, а потім після перерви розпочався концерт. Перед публікою пройшли співці і гармоністи, хор дітей, хор дівчат, виступали танцюристи і струнний оркестр. Виступали молоді поети з віршами, а потім три діди співали пісень, і останньою вони проспівали „Пісню про Сталіна“. Співали вони її якимось по-своєму, не так, як усі співають. Вся публіка була збуджена, а найбільше Валерія.

Нарешті назвали її ім'я. Назвав Євген. Він був конферен-

сьє на вечірці. Валерія захвилювалася відразу, але в одну мить стала спокійною і впевнено попрямувала на сцену.

Івану Миновичу раптом згадалися перші звуки рояля, які він чув у маєтку Пшешевської. Музика та втілювалась в його згадці в образ птиці з зав'язаними крилами. Він бачив тепер, як Валерія підійшла до інструмента, сіла на краєчок стільця, а Євген тим часом підняв чорну кришку рояля. Здалося, орел махнув могутнім крилом; в цю ж мить полилися звуки. Це був той самий прелюд. Знову буря звуків наростала несподівано. Звуки спліталися між собою і зливалися у щось відчутне й одночасно прозоре, що тануло в повітрі і потім довго бриніло в душі.

Публіка сиділа заворожена грою Валерії. Прелюд закінчився, але вона не кидала грати. Вона грала щось нове. Звуки десь народжувалися в ній і линули. Вона грала, не спиняючись. Це була якась імпровізація. Вона імпровізувала перед великою аудиторією, чого з нею ніколи не було.

Іван Минович зрозумів те, що не договорила йому вдень Валерія. Вона сказала це тією чудовою, рясною зливою звуків, несподіваних і поривних, які він чув тепер.

Довго не вщухали оплески, коли Валерія скінчила. Розчервоніла і піднесена, вона вклонилася публіці. Публіка вимагала ще і ще, але вона грати не могла більше і сказала це Євгенові, Євген передав публіці її слова і сказав, що піаністка ще не виїжджає, що вони її ще почують.

Дома вона полежала на канапці, спочила, а потім встала, відчинила вікно у сад, дістала з свого чемоданчика кілька аркушів чистого нотного паперу і сіла за стіл. Літня ніч струмилася в вікно чудовими пахощами. За вікном стояв тихий сад з глибокими доріжками і лавочками. Тихо було навкруги, а в душі Валерії народжувалися звуки і перед очима ставали її герої. Героями були ота публіка з колгоспу „Жовтневі зорі“, чудесна і вдячна, Іван Минович і парторг, героєм був рівний і ставний Євген з орденом на грудях, і вся її країна, велика, багата, щаслива і радісна. Героєм був Сталін, якого вона ніколи не бачила, але носила в своєму серці.

Валерія замріялась, а потім швидко почала писати. Як пташки на лініях телеграфних дротів, з'явилися нотні значки з хвостиками і вниз і вгору на лініях нотного паперу. Вони співали в її душі, ці маленькі крапочки. Вона записувала свою сьогоднішню імпровізацію. В мозку бриніли новонароджені звуки і ті чудові співи і гра, яку вона сьогодні чула в колбуді. Вона замріялась, але її розбудив тріск під вікном. Вона виглянула в сад і побачила, як виринула з густої синяви постать Євгена. Він підійшов до вікна і спитав:

— Що ви пишете, Валеріє?

— Це початок симфонії „Жовтневі зорі“, — відповіла дівчина.

ПАВЛО БАЙДЕБУРА

ГОБЕЛЕН

Хоч би що вгледіли очі Мар'яни, могла вона перекласти те шовками, заплоччю на грубе чи льняне полотно. Спід рук Мар'яни виходили напрочуд гарні мистецькі узори, сріблом і золотом гаптовані килими-гобелени. На гобеленах тих красувались, мов живі, дерева, квіти, дивні зображення людей та птиць,

Вишивані Мар'яною дорогі килими прикрашали покої в палаці панів Браницьких,—милювали, захоплювали зір. І завше, особливо в час пишних учт, виставлялися ті гобелени на подив і заздрість сусідів-гостей. Росла та ширилась слава про великого майстра Мар'яну, і найжджали дивитись на працю її рук пани з далеких міст, з довколишніх маєтків.

Якось побачив те вишивання граф Кочубей, відрахував кінський табун у сто голів і пригнав його гоном до двору. Та пан Браницький не погодився на обмін, Мар'яна була дорожча. Давав Кочубей у додачу ще дванадцять породистих гончих псів, і все ж таки не сторгувалися. Затявся Браницький, не хотів віддати Мар'яну. Але не вгавав Кочубей і таки домігся свого. Одного разу, граючи в карти, програв Браницький Кочубею вишивальницю. І тоді ж домовились між собою пани, що перед тим як відійти Мар'яні з двору, вона вишиє давно задуманий паном Браницьким великий портрет його доньки Броніслави.

Прочувши про ту умову між панами, Мар'яна зважилась зайти до покоев просити самого пана Браницького вчинити їй велику ласку: дозволити взяти з собою до Кочубеїв свою єдину доньку—маленьку Ярину.

Браницький слухав і дивувався з прохання вишивальниці.

— Коли продається хортиця,—мовив пан строго і повчально,—то не годиться ж віддавати в додачу й щенят.

Презирливо й спокійно дивився пан, як коло ніг його на килимах побивалася в горі Мар'яна. А потім звелів гайдукам вивести геть заплану жінку.

Однієї ночі Мар'яна потай зібралася в дорогу. І з дочкою на руках втекла з фільварку. Гадала піти далеко за річку Дністро. Там, говорили потай дворові, благословений край: життя вільготне, без пана і канчука... Та не судилося Мар'яні воля. Сам пан Бравицький споряджував виїзд на лови. Добирав вірних спритних ловців-гайдуків. Виїжджали на конях ловці. А попереду, услід втікачці, пустили гончих псів. В степу, в густих бур'янах розшукали Мар'яну, скрутили мотуззям руки и привели назад до панського двору.

Дві доби стояла Мар'яна на людному місці, прив'язана до карного стовпа. Навперехрест йшли дороги з далеких сіл і хуторів. І кожен, хто проїжджав чи проходив, мав право підходити до жінки й безкарно глумитись над нею. Та проклятий стовп обминали старі і малі. Лише вітер і сонце та холод ночі в'ялили тіло Мар'яни. Тільки й утіхи нещасній було, що на дорогу з села виносили маленьку Яринку і показували матері. Показували здаля, щоб не вгледів хто з панських посіпак. Мар'яна бачила підняту вгору дитину; їй здавалося, що вона навіть чує знайомі любі слова, сама ж не могла, не мала сили відповідати, стояла нерухома, обважніла, залита слізьми...

І ще після того Мар'яну карали канчуками. Від ударів бичами залишилися цілі тільки руки. Вони були ще потрібні.

Мар'яну запроторили до старої вежі, що височіла над панським палацом. Сюди ж поставили простий дерев'яний верстат, принесли сувої полотна, пасма ниток та зразки узорів для вишивання.

— Чотири тижні строку, — сказали Мар'яні. — І вишити вміло, доладно...

Два дні лежала знівечена жінка в тяжкому роздумі, навіть не торкнулась до полотнищ, дорогих шовків, грезетів. І відвертала очі від пристрою на верстаті, де стояв мальований портрет панни Броніслави, облямований різьбленням з срібла і білокості. Панна сиділа в кріслі, урочиста, ніжна. Русяві пишні коси хвилясто спадали на плечі, обвивали тонке, прозоре лице. Крізь спущені віі лукаво дивились пустотливі синяві очі. Чорний колір вбрання відтіняв перламутрову ніжність обличчя і пишених рук. На руках у панни бавилася пухнаста біла собачка.

Щодня по кілька разів навідувались до вишивальниці наглядачі і спонукали до роботи... Та дарма. Мар'яна зтялася шити. Просилась на волю, не брала їжі, благала принести до неї дитину. Удень і вночі, мов мара, стояла вона у вікні, вдивлялась в далекий простір. Там, за частоколом, за панським садом, полювали жита, золотились під сонцем пшениці. Зелені хвилі хлібів котидись, набігали і

никли, мов розбивалися об шорсткі, холодні мури. Вітри доносили відгомін польових шумів, запах прив'ялених трав, і стихали, не розповівши Мар'яні про те, що діється там, за мурами башти...

Внизу, ніби застигле плесо ріки, розростався білий цвіт ромен-зілля. Хотілось зійти, занурити ноги у вогку траву і далеко-далеко, пустуючи, йти... А двері—на замках, з отвору ж вікна до землі вісім сажнів. І ніхто у ці дні не підходив до вежі. Такий наказ. Ніхто не подавав голосу. Тихо навколо. Тільки хмари пухнасті пливуть у вишині та птиці пролітають повз самотню, зажурену постать в вікні...

На третій день Мар'яна попросила хліба і води. Чутка про те, що вишивальниця скорилась, рознеслась серед челяді, передавалась на село. Та ніхто тому не здивувався, протест невільника був безсилий, залишалось покоритися й проклинати невільницьку долю...

Найперше Мар'яна відрізала великий шматок полотна з найкращого дорогого сувою. Відібрала найкрасивіші шовки, грезети і заходилась мережати, вишивати тонкі химерні узорі по краях полотнища. Оздобивши краї полотна, Мар'яна почала вишивати обриси палацу з мурованими баштами, прибудовами і парком, що розлігся за палацом Браницьких. Навдивовижу гарне було те вишивання. Сама панна Броніслава заходила дивитись на ту роботу і була вельми вдоволена. Мар'яна працювала на самоті, шила навіть ночами, при чадних каганцях. Вставала на зорі, ледве починало світати і не кидала голки до смерку. І на диво, з замкненої кімнати іноді чути було журливу, розрадливу пісню...

Минали дні. В маєтку з нетерпінням ждали портрета панни Броніслави. Він мав бути вишитий на день її заручин. Серед челяді пішли навіть розмови, що того портрета повезуть кудись на панське зборище. Розмов тих не чула Мар'яна. До башти ніхто не заходив.

На п'ятнадцятій добі Мар'яна кінчала роботу. А серце краяла думка, що все це піде марно, бож невідомо кому попаде до рук. Та не піддавалась настроям Мар'яна, спішила, захоплена роботою. І так легко, ніжно лягають фарби, малюються тонко узорі. Поспішає Мар'яна й холоне, бо незабаром удруге має зайти панна Броніслава...

Тихо спливала липнева ніч. Від села вже двічі долітали досвітні переक्лики півнів. На сході помітно сіріє, ховаються зорі. Мар'яна домотує останнє пасмо шовку, а натруджені руки терпнуть, з пальців випорскує голка. Натомлена Мар'яна підійшла до вікна, відсунула миску з водою, в яку вдивлялася ранками при сході сонця. Вдивляється в передсвітанкову млу. Тихо і темно. За луткою вікна, під мурами

башти жажна чорна безодня. Мар'яна відсахнулася, пройшла по кімнаті і сіла за роботу. І закрадається думка змінити задумане вишивання. Але ні! І Мар'яна підбирає чорні, рожеві і димчасті шовки, спішить закінчити вишивання...

На сході займаються червоні заграви, полонять небо. У вікно вповзає вогке передрання. Мар'яна, мов сп'яніла, насили підводиться з ослона, підтягає вгору гобелен і вже навіпамацки, сонна, чіпляє до жердки. І ще виникає бажання оглянути вишите, де залишилося заткати краєчок неба, та нема вже сили. Мар'яна поволі сповзає додолу і засинає тут же на обрізках з полотна і розмотаних нитках.

* * *

Двері раптово розчинились. В супроводі почету і гайдуків увійшла панна Броніслава. Вона переступила поріг і зупинилась вражена. Побачене панною здалося їй в першумить маревом, незрозумілим і жахним.

— Що то єсть, — скрикнув хтось здивований з почету.

Але з присутніх ніхто нічого не відповів. Броніслава, немов змертвіла, стояла нерухомо і широко розкритими очима дивилась на полотнище.

На дрібно отороченому сріблястими кетягами гобелені в орнаменті дивних узорів височить палац, достоту палац Браницьких. З вікон палацу йде чорний дим, вириваються огневі спалахи й багранять небо... Здається, огонь ось-ось поглине палац, прибудови, дерева — і все спопелить.

На пожарищі нікого. Тільки дорогою від палацу у простір польовий іде висока струнка жінка. З її похилого, вишитого плеча сповзає перекинута навскіс свита і ледве прикриває гаптовану сріблом червону плахту. В стрункій гордій поставі жінки — вперта незламність і сила. На бронзовім округлім лиці горда усмішка. Спід дугастих чорних брів проникливо строго дивляться блакитно-сірі сталеві очі. На руках у жінки маленька дитина. Вона пригорнулася до матері, обвила рученятами шию. Ідуть... Обабіч дороги стеляться густі спориші, буяє ковила та білий цвіт ромен-зілля...

Ідуть... У ясну далину...

Подув вітру з вікна раптово сколихнув полотнище. Жінка на гобелені ніби справді рушила вперед.

— Єзус, Марія, — зашепотів хтось з присутніх, — она іде...

Почет подався назад, до коридору. Налякана Броніслава теж поточилася. Але ось вона вмить випросталася, підбігла до гобелена і вдарила в груди ногою сонну Мар'яну.

Та підвелася, висока, струнка, у вбогому подертому вбранні. Окинула очима стовплений панський почет і стала поряд полотнища, незламно-горда, сувора.

Броніслава рвонула гобелен, потім схопила голку і, надсадно вивертаючи пещену руку, колола очі жінці й дитині.

— Не руш! — розпачливо скрикнула Мар'яна і відіпхнула панну геть.

Броніслава ойкнула, поточившись. На крик в кімнату ввійшли гайдуки. Трясучись від гніву і злості, панна не могла говорити. Замість слів з горла рвалося поривчасте хрипіння і стогін. Обличчя синіло, корчилось у нелюдській злобі. Простягнута рука панни показувала на Мар'яну, що задкувала до вікна.

— Візьміть! — вирвалося з горла панни, і вся вона раптом опала, похилилась на ослін.

Мар'яна зупинилась біля вікна. На мить вона окинула широкий простір полів. На ланах починались перші зажинки пшениці. На сонці мигтіли леза кіс, долітав гомін женців. І, холодіючи в смертельній тузі, Мар'яна відчула щеміння гарячого серця, думкою рвалась туди, на лан...

Гайдуки підступали. Мар'яна вже стояла в отворі вікна, застрашена і безпорадна, тиснула до грудей гобелен. Руки гайдуків простяглись, ось-ось схоплять. Мар'яна відступила, хитнулась. І за вікном пролунав короткий жахний крик...

* * *

На виставці, присвяченій Радянській Україні, зібрано картини, вишивки, мистецькі твори народу. Праця, боротьба, радісний побут, щасливі й загартовані обличчя дивляться з широких полотен привітно і мужньо.

Ідуть в бій партизанські загони. Маршал Клим Ворошилов виїжджає з Кремля на баскому коні. Рожеве сяйво вибухає над велетенськими домнами. Над голубими водами Дніпра здіймається могутній Дніпрогес. Суворі очі Щорса з портрета напроти дивляться спокійно й проїкливо. Завзяті колгоспні дівчата з бадьорим співом вирушають на широкі колгоспні лани...

А ось і гобелен: палає в огні старовинний панський палац, від нього іде висока струнка жінка, на руках у неї дитина. Вони ідуть у ясну далечінь...

Під старовинним гобеленом підпис:

„Вишито кріпачкою - вишивальницею панів Браницьких Мар'яною“.

Е. РАЙЦИН

ХУДОЖНИЦІ

Довгі зимові вечори просиджували сільські дівчата і молодиці, схилившись над прядінням або вишиванням. Скільки мрій плекала тоді дівоча уява в нічній тиші про майбутню долю, про невідомого нареченого, про щасливе (чи ж буде щасливе?) життя. Чудесні, казкові малюнки, орнаменти, візерунки вимальовувались перед очима і лягали на сорочки, рушники чи плаhti.

Розмережані морозом шибки в хаті, яблуневий цвіт у садку, соковита зелень лук, червона калина, рябий соняшник, причепурений веселим вінком з жовтогарячих пелюстків, золотава пшениця, рожеві троянди в квітнику, бездонне сине небо — все охоплювалось спостережливим оком, візувалось у творчу пам'ять, перетворювалось на узор незрівнянної своєрідної краси.

Шили дівчата лиштву, прутик, вирізування, вишивали старокиївським швом, створювали свої стилі, співали весело про мрії і сумно про життя.

Минали роки. Діти, злидні, важка праця в полі і в хаті глушили любов до веселої пісні, до барвистого вишивання. Молодиця з болем у серці кидала шитво в скриню і не доторкалась до нього, аж поки не піростала дочка, якій доводилось показати секрети цього жіночого майстерства.

Отже в'янули і гинули таланти. Проте народне мистецтво, переходячи від матері до дочки, не загинуло, збереглось, і от буйним цвітом розцвіло за двадцять років після Жовтневої революції. Кращі зразки цього народного мистецтва випускає решетилівська артіль ім. Клари Цеткін.

На кустарних ткацьких верстатах кілька сот артільниць примудряються виробляти різнобарвні килими, скатерки і доріжки. А сорочки, покривала на ліжка, подушки чи гардини вишиваються просто руками, без будьяких верстатів. У цих ручних виробках можна бачити тонкий смак, високу майстерність і талант кожної робітниці. Саме тому, можливо, „українські вироби“ так широко відомі не тільки по

всіх республіках нашого Союзу, але й за кордоном, у Парижі, Лондоні і Нью-Йорку.

* * *

В художній відділ при артїлі зайшла стара ткаля Орина Черкунова. Вона тепер працює вже не в самій артїлі, а дома, куди їй поставили ткацький верстат. Орини переводять на пенсію, але ткацтво вона любить і сюди, в художній відділ, часто заходить, щоб подивитись, які нові малюнки дадуть на виробництво.

Понад тридцять років віддала Орина цій своїй улюбленій професії. Очі її дивляться на все довкола, як крізь туман. Злидні, турботи і горе змолоду розмірежали її обличчя силою зморшок, але і досі ця стара жінка зберегла ще сліди колишньої вродливості на осяяному тепер глибоким спокоєм обличчі.

— Кажуть,— звернулась вона до художниці Домахи,— що тобі знову йде премія з Києва? Це добре, що вас приохочують до кращої роботи. А я колись премій не знала, не шанували тоді нас і наше ткання...

Повільно і тихо тече розповідь старої, линуть спогади про життя убогої дівчини. Тільки коли-неколи голос спалахує гнівом і обуренням при спогаді про колишні кривди і образи.

1905 року губернське земство заснувало в стайні решетилівського поміщика кустарну ткацьку фабричку. Починалась робота удосвіта, а додому вертались через тринадцять-чотирнадцять годин виснажливої праці. Зимою робили до пізньої ночі.

— Були ми всі неграмотні, темні, не те що зараз — школи лікнепу, червоні гуртки, різні збори, співанки, гуртки. Я ще й тепер не дуже письменна,— соромлячись, признається Орина,— а тоді була темна, як ліс.

Ткала Орина щодня з ранку до ночі. Тоскно і одноманітно минали місяці і роки. Раз чи два на тиждень ішла на поденну роботу в панський сад за двадцять п'ять копійок у день, бо на заробітки від ткання прохарчуватись було важко.

— Чого, питаєш, не переходила зовсім на роботу в саду? Бо любила дуже ткання і здібна була до нього, та... не шанували, кажу, тоді нашу роботу, як оце зараз.

Стара засмутилась.

— Життя пролетіло даремно... Хоч ні, брешу. Викохала я двох синів. Хоч немолодою вже, а під час війни таки пішла заміж, за садівника. Овдовіла я потім, але синів вивела в люди. Один електромонтер у лікарні, другий — секретар у райземвідділі, а тепер обидва ждуть — не діждуться, щоб їх взяли в армію. Тільки й мріють що про Червону Армію.

Обличчя старої засвітилось гордістю. Вона усміхнулась.

— Годуй синків та готуй сумки, казали колись. Так

воно колись і було. А я ось вигодувала синів, проте сумки не готую. Пенсію мені призначають, хоч досі я виконую норму не гірше за молодих. А повернуться сини з армії, буде і від них підмога на старість.

Художниця почекала, поки стара ткаля закінчить, а тоді замислено сказала:

— Невже і мені судилася така доля?

* * *

Домаха і Ніна — дві художниці на всю артіль. Вони ще дуже молоді. Ніна тільки влітку закінчила художню школу, а Домаха Колотій — справжній самородок, відома далеко за межами артілі обдарована художниця з великим самотнім талантом.

Лише в 1933 році прийшла Домаха ученицею в артіль, за короткий час стала однією з найкращих килимниць, а незабаром і художницею. І ось, не маючи спеціальної освіти, вона „вигадує“, за її виразом, малюнки, які тчуть та вишивають не тільки в Решетилівці. Їх використовують художні артілі в Кролевці, Клембівці, Санжарах та інших місцях.

Домаха — скромна і трудолюбива художниця. Навіть розмовляючи, вона не випускає з рук олівця і раз-у-раз поглядає на недокінчений малюнок, що лежить перед нею на столі. Домаха згадує, як легко їй вдалось зробитись художницею, і сама тепер дивується.

— Приїхали до нас, може пам'ятаєте, — звернулась вона до Орини, — три художники з Харкова. Вони допомогли тоді артілі добрати кращі зразки для дальшого виробництва та відкинути малохудожні малюнки. Заходить якось до нас у цех наймолодший з отих художників, показує намальовану ним квітку і вихваляється, що ніхто більш такого не намалює. А я взяла та зробила не гірше за нього, бо малювати любила змалку. Бувало, дома хай хоч похорон, хоч весілля, а я сиджу собі в куточку і малюю. Побачив Павленко, старенький такий, може пригадуєте, художник, і каже: Погано наляпала, але в тебе, здається, є хист. Дав він мені намалювати дитячий килимок. Вилаяв і за килимок, а потім кілька днів зряду аж до самого від'їзду показував, як треба малювати. Навчилась я в нього, і мене перевели сюди в художній відділ. Сердитий був на погляд, а дуже допоміг мені.

— Ох, люба дівчино, — зітхнула Оринка, — за моїх часів і десятеро художників допомогли б тобі так, як мертвому кадило.

— Це правда, — озвалась Ніна. — Якби не радянська влада, то страшно й подумати, що було б з таких дівчат, як ми з тобою, Домахо, чи от Фрося Ребрик...

Фросю Ребрик в артілі часто згадують з різного приводу, і це не дивно. Вона одна з найкращих ткаль у Решетилівці, була сімнадцять разів премійована, активна громадянська діячка, секретар комсомольської організації, що об'єднує сорок сім дівчат. Разом з тим вона успішно виконує обов'язки помічника інструктора ткацького цеху.

На вигляд ця розважна дівчина нічим не відрізняється від інших робітниць. Так само вдягнена, такі ж неквапливі, впевнені рухи, така ж простота в поведженні, відсутність будьякої манірності. Фрося справді культурна жінка, це відчувається в стилі її роботи, в умінні підійти до кожної ткалі і всебічно охоплювати питання, про які заходить мова.

Ткацький цех має мільйонну річну програму, виробийого не стандартні, рідко коли трапляється один малюнок на кількох скатерках, отже завдання Фросі Ребрик як поміжнструктора відповідальні і досить делікатні. Її обов'язок — так розподіляти роботу серед ткаль, щоб кожна дістала малюнок, який відповідає її уподобанням.

— Одна ткаля, — розповідає Фрося, — любить тільки холодні барви: голубі, сині, темнозелені чи блідокоричневі. А інша, навпаки, полюбляє яскраву гарячу різнокольоровку: червоне з білим чи з оранжевим абощо. Даси такій робітниці не те, що їй до вподоби, вона тоді і норми не виконає, бо працюватиме знехотя, і печать ремісництва одразу помітна на цій „осоружній“ скатерці.

Так само і з орнаментом. Малюнки присилають на виробництво з центру, але деякі легкі зміни дозволяються. І тут теж потрібен великий такт, щоб дозволити ткалі зробити корисну зміну, не припустивши нічого антихудожнього.

Про себе Фрося не дуже любить розводитись. Що ж? У неї звичайна біографія звичайної бідняцької дівчини. І в старі часи була б вона така ж затуркана і нещасна, як була колись Орина Черкунова та інші ткалі.

Орина Черкунова розповідає про Олексія Максимовича Горького. Вона з ним розмовляла лише один раз, але ця зустріч з великим письменником стала історичною подією в її житті.

Фрося прийшла на виробництво з шестикласною освітою і закінчила ФЗУ, що було тоді при артілі. У ФЗУ проходили ткацтво, вишивання і килимарство. Фрося одразу полюбила ткацький верстат і охоче пішла працювати до ткацького цеху. Було, згадує вона, тільки но побачить новий малюнок, то аж затремтить, так хочеться їй швидше „зробити з нього перебор“, тобто виткати цей малюнок на скатерці.

Любила вона сидіти коло верстата, впевненим рухом пускати човник з утком, добирати нитки потрібних кольорів, точно відтворювати на скатерці рослинний чи геометричний орнамент, що, намальований на папері, висить перед очима. Подобалась їй швидкість виробничого процесу і разом з тим можливість виявляти свій художній смак та здібності під час „перебору“ малюнків. Тут на голій техніці далеко не заїдеш. Потрібен не менший хист, ніж у килимниці чи вишивальниці. А ще розвинулось тоді у Фросі нове почуття, добре відоме її подругам, але невідоме колись, у старі часи, Орині Черкуновій. Фрося хотіла дати своїй країні, що закінчувала на той час першу п'ятирічку, якомога більше високоякісної продукції. Вона відчула пафос звільненого труду. Праця зробилась для неї справою честі і завзяття. Фрося стала ударницею, перевиконувала норми, випереджаючи старих, висококваліфікованих ткаць.

І ось відбулася подія, якої Фрося не забуде, поки їй віку. Фросю — кращу ударницю кращої на Україні артілі художніх виробів, послали влітку 1934 року до Москви вітати перший всесоюзний з'їзд радянських письменників. Вона стояла на трибуні з'їзду, бачила на власні очі свого улюбленого письменника Олексія Максимовича Горького, що, як і вона, вийшов з народу, що так любив народ і присвятив народові все своє життя, весь свій могутній талант. Фрося зустрілася з Олексієм Максимовичем, розмовляла з ним, була у нього на банкеті, де передала йому подарунок артілі: вишивану сорочку, скатерку і салфетки.

— Це що, жіноче плаття? — жартома запитав Горький і почав з нею дружню розмову.

Молода, сором'язна сільська дівчина одразу ж відчула себе з славетним письменником, як із старим знайомим. Вона не соромилась поглядів багатьох гостей, що були на банкеті, не соромилась своєї простої, немудрої біографії, якою зацікавився Горький, і розповіла про себе все, не криючись.

Олексій Максимович дивився на неї сірими розумними очима, розчулено усміхався і нарешті звернувся до присутніх:

— От про таких дівчат треба писати.

Ніколи не подумала б Фрося, що її звичайна біографія і, здавалося б, нічим не цікаве життя, життя простої дівчини, може викликати захоплення у великого письменника. Тільки потім, згадавши долю своєї матері — бідної прачки — та багатьох інших жінок старшого віку, вона зрозуміла, що є чим захоплюватись. Яка не схожа доля бетонщиць Дніпрельстану, ударниць колгоспних полів і таких, як вона, на долю їх матерів, для яких робота була каторгою і мукою, а життя позбавленим радості.

Повернулася Фрося з Москви, надовго зберігаючи святковий настрій, неначе тільки вчора була на банкеті. В ушах її, здається, і досі ще бринять слова Горького.

Перед з'їздом вона знала тільки три його книжки: „Дитинство“, „Мої університети“ і „Мати“. Більше якось не довелось читати. Тепер Фрося взялася прочитати всі його твори. Перед її очима розгорталась, як безмежна скатертина, картина старого, незнаного, лихого життя, скатертина, виткана вправною рукою неперевершеного майстра. Скільки непохитних, прекрасних людей боролись, віддавали свої сили, гинули в ім'я того, щоб створити нове, вільне, радісне життя на землі! Скільки пошлості, бруду, зла і кривди довелось нещадно викорінювати для цього!

Читаючи класичну літературу, Фрося наочно побачила, яка велика прірва лежить між старим, дореволюційним, і теперішнім щасливим життям. Вечорами, зустрічаючись з подругами, вона розказувала їм про прочитане, заохочувала їх до читання, почала активніше працювати в комсомолі і притягала дівчат до участі в житті комсомольської організації.

Про свою роботу в комсомолі Фрося говорить з любов'ю і запалом. Мова її летиться вільно і невимушено. Почувається, що ця дівчина має солідний політичний багаж. Кожну свою думку Фрося формулює точно і разом з тим образно.

Слухаєш її і дивиєшся. Ще кілька років тому молодь, досягши такого культурного рівня, не залишалась на селі, вона поривалася в місто сама або її туди перетягали. А зараз грані між містом і культурним заможним колгоспним селом відчутно стерлись, Фрося навіть на думці не має куди-небудь переїздити.

Людина зза кордону дуже збентежилася б, якби їй довелось відповідати на запитання, хто така Фрося Ребрик. Селянка? Робітниця? Інтелігентка? Вона — селянська дівчина, живе в сільській місцевості серед родичів-колгоспників, безпосередньо зв'язаних з землею, працює на найбільшому в районі підприємстві, одержує зарплату, тарифну відпустку, як належить робочій людині. Фрося освічена і культурна, зустрічається і листується з письменниками, багато читає...

Соціалістична дійсність вихала на селі нову породу людей. Ці люди міцно зв'язані з землею і ніколи від неї не відриваються. Вони озброєні машинною технікою, жадібно знайомляться з усіма культурними цінностями, здобутими людством, і самі творять нові цінності.

Фрося Ребрик по праву належить до цієї нової породи людей.

МАРК ЧЕРНЯКОВ

СУМИ — РАЙОННИЙ ЦЕНТР

— Отже, ви їдете в Суми,—сказав сивоголовий начальник.

У червні 1912 року у просторому світлому кабінеті, перед столом високопоставленої адміністративної особи, ніяково переступаючи з ноги на ногу, стояв молодий чоловік. Йому хотілося, щоб аудієнція кінчилася якомога швидше, і на кожну нову тираду начальника він відповідав покірним мовчанням і покірним кивком голови.

Начальник підняв над столом стрижену їжаком голову і провадив далі, дивлячись кудись мимо молодого чиновника:

— Ви потрапите тепер в цілком особливі умови. Досі нікого не цікавило, з чим ви борщ їсте, коли ходите банитись, не цікавили ваші домашні справи, не кажучи вже про службові... Але там... там життя зовсім інакше... там не цікавляться ні науками, ні мистецтвом, навіть політика там мало кого обходить, але ваше домашнє життя та інші подібні дрібниці — на першому плані.

Кивком голови він дав зрозуміти, що аудієнція кінчилася. До повітового міста Суми було призначено нового чиновника.

До станції Суми лишалося всього кілька перегонів. У купе було людно і задушливо. Вагон погойдувало на стиках. На верхній полиці перевертався з боку на бік молодий чиновник. Йому не спалося. У вагон увійшли сутінки. Обличчя людей подовшали, розмови стихли. На нижній полиці сидів літній чоловік з перев'язаною щокою. У нього боліли зуби. На кожній зупинці провідник приносив йому окріп і він полоскав рота, кумедно надимаючи праву щоку. Вода нудно булькотіла. Поруч сидів юнак в студентській формі. У перервах між полосканням літній чоловік балакав безураву:

— Громадське життя в Сумах — особливе життя. У дворянському зібранні виступають цього року італійці. В театрі „Тіволі“ ставиться „Мармурова гувернантка“, Істоміна

грає Ніобею, на Соборній вулиці в будинку Овчарова відкрився дамський зал перукара Сафронова. Щомісяця з Берліна надходять новинки завивки, п'ятилітня практика в Москві гарантує успіх нової в Сумах спеціальності...

Студент дивився на нього спід перекошеного на носі пенсне і в'їдливо всміхався.

— Ну, а хулігани й досі б'ють на головній вулиці обивателів, як і на Засумку? Незабаром битимуть по домівках, апетити зростуть. І скажені собаки по-старому не дають дихати місту?— Він поправив пенсне, в'їдливо всміхнувся і, немов підсумовуючи думки, що турбували його, сказав:

— То правда, громадське життя в Сумах—особливе життя. І віде в цілій Росії не можна знайти міста з таким останнім криком моди з одного боку і нутряним хамством—з другого.

Бін хотів сказати щось іще, але не сказав, і, звичним жестом поправивши волосся, що впало на лоб, вийшов у тамбур.

Молодий чиновник на верхній полиці звернувся до літнього чоловіка з перев'язаною щокою:

— Скажіть, а вулиці в Сумах забруковані?

Літній чоловік виплюнув за вікно воду, що вже встигла прохолонуту, і засміявся навмисне голосно:

— Ну, що ви, що ви, молодий чоловіче,—адже Суми—це ж другий Харків!

* * *

Минуле „другого Харкова“ маловідоме і повне романтичної таємничості. Кажуть, що колись, дуже давно, біля міста не раз знаходили арабські монети VII—IX століть, що свідчить про стародавність тутешньої осілості. Як каже легенда, назву свою місто дістало від того, що тут колись було знайдено його фундаторами три мисливські суми. В центрі міста стоїть невеликий будинок з колонами і ото на нього до останнього часу і вказували, як на будинок, де зупинявся 1708 року, під час приходу шведів на Україну, сам Петро Перший. Кажуть також, що саме в цьому будинку відбулася того ж таки року військова нарада, на якій обговорювали план дій проти Карла XII і Мазепи. А втім, пізніше романтичний ореол розвіявся. Суми славилися дев'ятьма церквами, невилазною багнюкою „Берестовських калюж“. З ними однаковою мірою безславно й марно воював лорд-мер міста пан Золотарьов, потрапивши з поручиків у земські канцеляристи, а згодом посівши з протекції пост Сумського градоначальника.

Центром усього громадського життя Сум була Соборна

вулиця. Щовечора тут товклася юрба гульвіс, вистилаючи путь лушпинням. Сумські кавалери, хвацько накручуючи вуса, викаблчували перед своїми баришнями, розважаючи їх жартами й дотепами, від яких ще дужче червоніли й без того нарум'янені елегантні кавалери й дами. Все коло розгаз закінчувалося звичайно тим, що ця свяtkово на-строєна юрба йшла в кінематографи „Цейлон“, „Міраж“, „Ампір“, „Люкс“. Виявлялося, що найважче потрапити саме в „Міраж“.

Велика, яскрава афіша сповіщала, що: „Сьогодні гран-дюзна програма: 1. „Пате-журнал“, 2. „Тигр“ (тяжка драма), 3. „Навала племінників“ (комічна).— Початок сеансів о 6 го-дині вечора“.

Обиватель ішов до електротeatру „Міраж“ дивитися „тяжку драму“ „Тигр“, а місто з 10-ї години вечора ста-вало нудним і пустинним, навіть сірників ніде було ку-пити.

Об 11-й годині в Покровському сквері гасили ліхтарі. Біля пам'ятника всі лави захоплювали „нічні феї“, з неви-димих провулків з'являлися шукачі пригод, починався торг, який кінчався майже завжди бійками й різаниною. Із „Швей-царії“ долітали тужливі звуки музики, в „Бристолі“ й „Ве-ликій Сумській“—галас, веселощі, брязкіт бокалів і по-хриплі жіночі голоси.

На Холодній горі стояла сумна тюрма з ґратчастими вікнами, яку з певних обставин довелося 1912 року значно поширити. Машинобудівельні майстерні Бельгійського това-риства щодня випускали в місто по кілька тисяч відер брудної води. Вода бігла брудними вулицями, спинялася біля Подольного провулка і нестерпно смерділа на всю околицю.

Недалеко від станції стояли дерев'яні корпуси єдиного в місті лікувального закладу—земської лікарні, жалюгідні, брудні, занедбані, біля яких юрилися худі, змучені, зго-лоднілі відвідувачі, що діставали в необмеженій кількості очищену соду від усіх хвороб.

Власник книжкової крамниці й друкарні Ільченко реда-гував щоденну „позапартійну“ газету „Сумской вестник“. На першій сторінці газети 1912 року щодня містилася об'ява: „Молодий чоловік 26 років, працьовитий, чесний, тверезий—ласкаво просить посаду конторника, табельника, знає сіль-ське господарство, за невелику плату. Для переговорів можу з'явитись особисто, не зважаючи на відстань...“

На останній сторінці газети писалося: „Хулігани зна-хабили, врятуймо місто від хуліганів“. І ще: „Професіо-нальних старців у нашому місті дуже багато. Настирливо чіпляються вони до прохожих на вулицях, нахабно дзво-нять біля парадних під'їздів або ж з'являються просто в бу-

динок, висловлюють невдоволення і нізачо не підуть геть, коли помітять, що в домі немає нікого з чоловіків“.

А в будинку дворянського зібрання на другому поверсі йшла гра. „Батьки міста“ Харитоненко і Суханов, Лещинський і брати Черняєви, Осмолови і предводитель дворянства Троскін програвали в шмендефер тисячні суми й вистоювали до ранку за зеленими більярдними столами, заганняючи в лузи разом з костяними шарами маетки, плантації і добробут міста.

А втім, у місті все було як слід. Біля дверей земської лікарні вмирала, дожидаючи допомоги, робітниця К., скалічена в майстернях Бельгійського товариства; шишкарівські хулігани зривали лавочки на всіх вулицях; гроза місцевого жіноцтва Грандт мчав до вокзалу спокушену ним гімназистку п'ятого класу; у відбудованому після пожежі театрі Корепанова йшла нова сентиментальна трагедія, в духовному училищі шмагали різками зблідлого юнака за вільнодумство й згадування імени господа-бога всьє; в кадетському корпусі блискучим танцем відкривався акто-вий вечір...

Повітове місто Суми, цей „другий Харків“, святкував золотий вік свого процвітання.

II

Взимку 1938 року в купе загального вагона поїзда Харків-Київ їхав юнак. У купе було тісно й шумно. В ньому їхали студенти харківських інститутів до рідного міста Суми на канікули. Коли до вагона увійшли сутінки, студенти розійшлися по сусідніх купе. Там були їхні товариші по інституту—земляки. Вони заспівали. В купе лишився тільки дідок з маленькими сльозливими очима. Він розповів, що живе в Сумах у старшої дочки, яка працює лікарем в одній із сумських лікарень, а зараз оце вертається з Харкова, де гостював у сина.

— Скажіть, а в Сумах вулиці забруковані?—спитав його юнак.

— Ну, що ви, що ви, молодий чоловіче,—сказав старий, виразно здивований із необізнаності юнака.—Адже Суми—це ж другий Харків!

* * *

В гостиниці „Гранд-Отель“ юнакові відмовилися дати місце.

— Сорок місць заброньовано для учасників районного зльоту сількорів, двадцять—для учасників районної олім-

пади художньої самодіяльності,— сказав спокійно завідувач гостиниці.

У вестибюлі гостиниці зібралося кілька чоловіка приїжджих. Вони прибули з Москви, Ленінграда, Горького, з Урала, з Донбаса.

— О, сумські компресори потужністю в 850 атмосфер, це компресори високої якості,— казав горьківець.

— Я не знаю, як компресори, але нержавіючу сталь тут навчилися робити по-справжньому,— сказав донбасівець.

Юнак, певно, вирішив, не дожидваючи номера, податися до міста. Він здав служникові на схорону речі, домовився про одержання койки і вийшов.

Місто вже прокидалося, точніше кажучи — прокинулося. Межа між ніччю і днем тут дуже різка. Перехід від першої до другого раптовий. Він приходить з гудком і виявляється в русі. На вулицях одразу стає людно й шумно. Люди в спецівках поспішають на завод імені Фрунзе і текстильну фабрику, на рафінадний та інші промислові підприємства міста. Цей рух не припиняється потім уже протягом цілого дня. Сумчанин завжди поспішає. Йому завжди ніколи. Він дуже швидко опанував новий темп життя міста, принатурився до руху легкових і вантажних машин, вивчив правила руху і відчуває себе так, ніби й народився у великому промисловому центрі.

Данило Гнатович Ключко прокидається на Засумку разом із містом. Він начальник прольоту ливарного цеху заводу ім. Фрунзе. 1898 року чотирнадцятилітнім хлопцем він прийшов у майстерні Бельгійського товариства і з того часу працює на заводі. У нього сьогодні багато роботи — в цеху термінове замовлення на литво; треба прийти раненько. Він поспішає на завод. На Червоному майдані він зустрічається з Георгієм Івановичем Легкуновим. Легкунов — бригадир формувальників. В бригаді в нього сім чоловіка, і йому також дуже ніколи.

Раніше за інших прокидається Параскева Йосипівна Супрун. На столі в чистенькій кімнаті стоять п'ять фотографічних карток. Це її діти. Четверо синів і дочка Аня. Ані вже давно немає дома: вона вчиться в Московському Менделєївському інституті, вона відмінниця в навчанні і парашутистка.

Сини! Параскева Йосипівна довго дивиться на фотографії. Старший в інституті вчиться, а цей — лейтенант, а ось цей робітфак закінчив, а Стюпа? Хто тепер не знає Стюпу? Він пілот-випробувач, орденоносець і член Верховної Ради. Вона готує чоловікові сніданок, виряджає його на завод, чепурить кімнати. Потім вона виглядає листоношу. Розлетілися діти, і тільки вістоську від них приносить часом листоноша. Може, й сьогодні буде лист...

Лікар Розенкранц починає свій день у сніжнобілому халаті. У нього багато діла. Він ніколи не поспішає і завжди все встигає зробити.

1937 року в родильному домі народилося 2680 дітей. Він обходить просторі світлі палати, розмовляє з тими, що видужують, дає розпорядження, заспокоює породіль.

— Чудові діти родяться в наш час, — каже він. — Усе більше дев'ятифунтові, здоровенькі.

У великій операційній доктора Гуревича тихо й світло. У міжрайонній сумській лікарні десять відділів, всі операції робляться на місці.

— Недавно оперували серце, — це вам не очищену соду від усіх хвороб виписувати!

В місті — центральна лікарня, дитячий санаторій, родильний дім, санаторій фізичних методів лікування, дитячий диспансер, широка мережа ясел, чотири поліклініки, туберкульозний санаторій, прекрасно поставлена швидка допомога. В місті багато навчальних закладів. 19 середніх шкіл, технікуми, робітфаки, педагогічний інститут.

Вечір. На вулицях людей дуже небагато. В клубі імені Фрунзе великий вечір танців. Заводські дівчата кружляють у вальсі з студентами, що поприїздили на канікули.

На клубних сходах ми зустріли робітника заводу імені Фрунзе тов. Кобзаря. Він заклопотаний. В руках у нього важка папка з нотами. Товариш Кобзар — староста хорового гуртка. Він поспішає.

— Зараз репетиція, а дочки затрималися дома; лишенько — не родина, а ціла хорова капела.

В кімнатах, де колись „батьки міста“ грали в карти, йде репетиція опери „Євгеній Онегін“. Татьяну грає хемік заводу ім. Фрунзе тов. Висоцька. Вона вивчає роль.

— Я люблю театр і хочу якнайкраще зіграти роль Татьяни... — В очах її спалахують вогники і голос бринить переконливо.

У незграбних валяннях, старіючий, буркотливий, але незмінно хороший Сергій Трохимович Вокал готує реквізит і декорації до опери „Євгеній Онегін“.

— А як вона співала, Вяльцева! — згадує Сергій Трохимович. — Так співала, що... — він усміхається, хитро мружить очі й додає:

— Та що там Вяльцева! — свої Вяльцеви є. От Козинець Іван, Шевченко — з нашого аматорського гуртка, а зараз у столичні опери вийшли. Я вже про Чайку не кажу! От ім'я дівчини забув, пам'ять на старість зраджувати стала, а голосу ніколи не забуду!

Ніч. Спить районне місто Суми, залите електричним сяйвом. Заснуло спокійно на кілька годин. Прекрасний, міцний сон — і завтра знову кипуча творча робота.

ЮРІЙ КОРЕЦЬКИЙ

ТЕАТРАЛИ

До м'якого крісла в одному з перших рядів партеру повільно проходить високий чоловік в елегантному чорному костюмі, його сліпучо-сиве волосся дбайливо зачесане, щоки старанно поголені. Спина в цієї сивої людини аж ніяк не зігнута, очі виблискують молодо й проникливо. Людина тихо сідає на своє місце, згортаючи на колінах руки.

Зал замовкає, гасне світло; у напівтемряві оркестр починає увертюру. Антін Кіндратович Корсун уважно прислухається до звуків музики, стежить за розкритою сценою. Подеколи він нахиляється і тихо шепоче щось на вухо своїй незмінній супутниці. Іноді вони тільки обмінюються поглядами: старі звикли розуміти одно одного й без слів.

В антракті ця пара завсідників харківських театрів гуляє в коридорах. Антін Кіндратович, стримано посміхаючись, вітає давніх друзів, ляскає по плечах старих, міцно стискає руки молодим. Він уважно дивиться на відвідувачок і відвідувачів опери або драми й не без задоволення відзначає про себе: надягнена сьогодні його дружиною Євдокією Семенівною чорна шовкова сукня покромом не поступиться вбранню будьякої з молодих дівчат, що годяться їй у доньки або невістки.

Часто сусідами подружжя Корсун бувають Василь Миколайович і його жінка. У Василя Миколайовича Догаєва обличчя італійського співака. Круглуватий і м'який в усіх своїх рухах, років на сім старший від Антона Кіндратовича, він не вміє байдуже слухати музику. Тонкі, усміхнені його губи беззвучно повторюють арії,—особливо, якщо арію співає тенор.

Інтерес Василя Миколайовича Догаєва і Антона Кіндратовича Корсуна не випадковий. Обидва вони — кадрові робітники заводу „Серп і Молот“. Антін Кіндратович — слюсар, Василь Миколайович — столяр. Обидва вони — ентузіасти вокального мистецтва.

Голос Василя Догаєва славився у старі роки на харків-

ських околицях. У проплываній чайнушці на Благівіщенському базарі, на крихитній сцені перед рядами дощаних столів і грубих табуреток, серед махорочного диму й покректування базарної „публіки“, під цигикання жалюгідних скрипок і страшенний грім і гуркіт величезного барабана виступали Василь Догаєв і Антін Корсун.

То була біганина брудними кривими завулками старого Харкова (з Холодної гори на Кінний майдан, з Благівіщенського базару на Іванівку), то був чад газових ламп на аматорській сцені, то було — мистецтво.

Важко було пісні в старій Росії. Якби юність столяра і тенора Догаєва проходила в наші дні, то побачив би він блиск великих рамп і широкі амфітеатри. Його вчили б професори, про нього писали б рецензенти, йому аплодувала б молода країна. Але тих років ніхто, з Догаєва, звісна річ, не писав, а вчив його, цього славетного на робітничих околицях тенора, приятель-залізничник, який десь колись випадково познайомився з музичною азбукою.

Був 1905 рік. Були і пам'ятаються яскраво-пристрасні промови Артема.

Про нього згадують тепер ветерани праці й пісні:

— Безстрашна людина!

— Сильний, вольовий чоловік!

На барикадах п'ятого року вони були заспівувачами. Арії з „Запорожця“ і з „Ой, не ходи, Грицю“ поступилися грізним розкатам „Варшав'янки“.

Це було, і про це приємно згадати.

А потім — переслідування за страйки, за співання революційних пісень; блакитний жандармський мундир і свист козацького нагая...

Це було, і цьому не бувати.

— Ось, „невистачає“ теперішній молоді часу, — каже один старий тенор другому. — Бігає вона, ця прудка молодець, з заводу на стадіон, зі стадіону на збори, або в театр, чи ще й на побачення. Книжки, розумієш, навіть у трамваях читають. Як три години, так вони вже й пошабалили. Вільна воля: гуляй, засідай, думай і співай! Хіба вони розуміють, що значить „часу неvistачає“? Та яке право вони мають скаржитися! Ось побігли б після дванадцяти годин роботи пішака з Кінного на Іванівку пісні співати, тоді поговорили б. Ну, та вони цього не знатимуть, ми про це подбали.

Заводські театри — любими й часті гості на нарадах режисерів, акторів і художників. З ними радяться майстри мистецтва про свої творчі плани, довго зимніми вечорами сидять над макетами, обговорюють трактування образів.

І ті старики, яким до Великої Пролетарської революції ні про що було далі воскресної школи й мріяти, — вони те-

пер дивляться й читають Шекспіра, з глибоким знанням справи розбираються в тонкощах голосових даних Лемешева і Козловського. Захоплено розповідає Антін Кіндратович про блискучу майстерність МХАТ'у, спектаклі якого він бачив у Москві.

* * *

Спектакль в опері закінчено. Євдокія Семенівна і Антін Кіндратович ідуть додому. На вулиці зірками падає сухий сніжок. Повз них пробігають юнаки і дівчата.

Після спектаклю добре помовчати, подумати, напівпошепки поговорити серед гучного міста.

Не згинаючись, спокійною ходою хазяїна проходить Антін Корсун по своєму місту. Він знає, що в житті зроблено немало великих справ і що немало почесних робіт покладе ще країна і на його плечі.

Ось ріг, де виблискує вогнями великий універмаг. Тут, понад двадцять років тому, Антін з товаришами звалював телеграфні стовпи, перетворював парти та інші мирні меблі на грізне громаддя барикад. І тут співали пісень.

С. РАДУГИН

ФОРМОВЩИК

За холмами и за тихой речкой
Разлеглася Лосевская степь,
Голосистой жаворонка речью
Полон воздух в ясной высоте.

Здесь на вольном, на степном просторе
Палит солнце, целина зовет,
Голосистой птичьей песне вторит
В пятилетку выросший завод.

На заводе движется конвеер,
На груди его плывет литье,
Бодрым духом от завода веет,
Новых дней детали время льет.

И среди литейщиков умелых,
Высоко держа рекордов щит,
Со своей бригадой славу делит
Николай Колесник, формовщик.

Он учился формовать детали
Для колхозных, для стальных коней,
И учил его товарищ Сталин
Формовать детали наших дней.

От рекордов по формовке рамы
Для советского железного коня
Перейдет к другим рекордам сам он
В наших светлых незабвенных днях.

Белокурый сын деревни нашей,
Верный сын народа и страны,
Он усердно пашню жизни пашет
На полях родимой стороны.

И где плел все глушил негодный
На полях былых свирепых бар,
Там взошли на ниве всенародной
Небывалые высокие хлеба.

Наше время не страшится ноши,
Наше время создает людей,
Год-конвейер на себе приносит
Радость светлых незабвенных дней.

ЛЕОНИД ТОПЧИЙ

ХАРЬКОВ

При мне мой город с каждым годом
Теряет прошлого черты,
Свои тупые переулки,
Свои горбатые мосты.

И я иду, не узнавая
Родную улицу свою,
Своих друзей, своих знакомых,
И сам себя не узнаю.

Уходит время все скорей,
Но одного понять не может:
Оно становится старей,
А все становится моложе.

СТ. КРИЖАНІВСЬКИЙ

БАТЬКІВЩИНА

Простора ти й багата, батьківщино,—
Край велетнів-заводів і ланів,
Вже двадцять літ зростаєш ти невпинно
Від рабства вільна, вільна від панів.

Моря пшениці і вугілля гори,
Бунти зерна та буряків бурти...
Як вийдеш, глянеш на твої простори,
Радіє серце — рівних не знайти!

А ріки повноводі та чудові,
Де в хвилях риба блиска, як срібло.
Які бори, які густі діброви,
Луги, що й зроду кращих не було!

Яких коней викохують артілі,
А скільки птиці всіяло стави!
Ідуть корови з паші обважнілі
Від запашної, свіжої трави.

Шляхи прослалися прямі, охайні,
У дальню путь рушають поїзди.
І про достатки кажуть одностайно
Веселі села, сховані в сади.

Чия вона, оця земля щаслива,
Хто володар лісів, земель і вод?
Вже двадцять літ на цих родючих нивах
Один господар — трудовий народ.

Життям і кров'ю, правом сили й зброї
На землю цю здобуто всі права,
Й записано до книги золотої,
Що зветься Конституція нова.

Оглянемось: хто при старім режимі
Усім добром народним володів,
За нашим потом, за слізьми гіркими
Безпечно жив і смачно пив та їв?

І постають в уяві зграї вовчі —
Пихате панство, глитаї, попи,
Закону вовчого прихильники охочі,
Ладу державного трухляві „стовпи“.

На троні — цар. Під ним в Державній думі
Збіговище його цепових псів.
Мабуть, на глум цих звали товстосумів
„Обранцями народу“... Сміх і гнів!

Базікаючи в Думі про порядки,
Ще глибше руки сунули в казну.
Життя ішло... І плакали солдатки,
Кормильців проводжавши на війну.

Терпець урвався. Крикнули — доволі!
І зброю повернули на катів.
Країна встала збуджена до волі,
За вінця вихлюпнув народний гнів.

Країну нив, заводів і копалень,
Революційні хвилі підняли.
Великий Ленін і великий Сталін
Народи в бій за щастя повели.

І ось тепер міста, заводи, села
Минуле згадують, як давній сон.
Життя нове, заможне і веселе
Записано у сталінський закон.

Життя старе лишилося позаду,
Йому нема й не буде вороття.
Кого ж ми оберем в Верховну Раду?
Хто є у нас господарем життя?

Тому свій голос віддаємо схвальний,
Хто нас привів до кращих днів, тому,
Кого народ радянський одностайно
Давно обрав у серці своєму.

Тій більшовицькій гвардії залізній,
Яка за нас стоїть, немов стіна,
Усе життя віддаючи вітчизні,—
Як зорі сяють їхні імена!

Ми також тих пошлем в Верховну Раду,
Які трудом пошану здобули,
Рекорди ставили, вели бригади,
Злітали в небо, дужі як орли.

Просторий край, колгоспна Харківщина.
Поля й ліси вкриває перший сніг.
У кожній хаті, в кожній родині
Розмови йдуть про обранців своїх.

Як ріки у єдине море ллються,—
В одну ріку зливаються пісні,
Во славу Сталінської Конституції
Натхнені, вічно - юні, голосні.

Земля співає, звільнена навіки,
Співа народ, співають всі серця
Про нашу Конституцію велику,
Про славу мудрого її творця!

Грудень, 1937.

* * *

А сонечко сходить
Та все звідтіля.
Ой, як тепло гріє
Сонечко з Кремля.

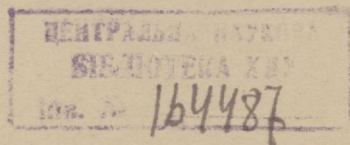
А сонечко сходить
Сміється земля,
Співають заводи,
Шумують поля.

А сонечко сходить,
Та все звідтіля,
Від Сталіна - батька,
З Москви, із Кремля.

Записано від колгоспника М. П'ятака, з кол-
госпу „Зелений Гай“, Н.-Троїцького району.

ЗМІСТ

	Стор.
<i>Ой чого ти, земле, молодіти стала.</i> Фольклор	5
Терень Масенко. <i>Сталінська Конституція</i>	6
Петро Дорошко. <i>Харків</i>	7
Юрій Смолич. <i>Зроблено в Харкові</i>	9
<i>Харківський тракторний.</i> Фольклор	13
Юрій Яновський. <i>Стара</i>	14
Іван Вирган. <i>Дитяче містечко</i>	16
В. Владко, З. Кац. <i>Імени ста п'яти</i>	22
<i>То не шумить море.</i> Фольклор	29
Борис Бездомний. <i>Лейтенант</i>	30
<i>Пісня про Сталінську Конституцію.</i> Фольклор	33
<i>Ой піду я до річеньки.</i> Фольклор	34
Дм. Бедзик. <i>Савосько та його онуки</i>	35
<i>Квітуча Україна.</i> Фольклор	39
<i>На поля спадають роси.</i> Фольклор	40
Анатоль Гак. <i>Червоне село</i>	41
<i>Зібралися колгоспники.</i> Фольклор	47
Ол. Варавва. <i>В клінічній палаті</i>	48
Терень Масенко. <i>Цвіт колгоспної землі</i>	58
Д. Вишневський. <i>Початок симфонії</i>	61
Павло Байдебуря. <i>Гобелен</i>	74
Е. Райцин. <i>Художниці</i>	79
Марк Черняков. <i>Суми — районний центр</i>	85
Юрій Корецький. <i>Театрали</i>	91
С. Радугин. <i>Формовщик</i>	94
Леонид Топчий. <i>Харьков</i>	96
Ст. Крижанівський. <i>Батьківщина</i>	97
<i>А сонечко сходить.</i> Фольклор	100

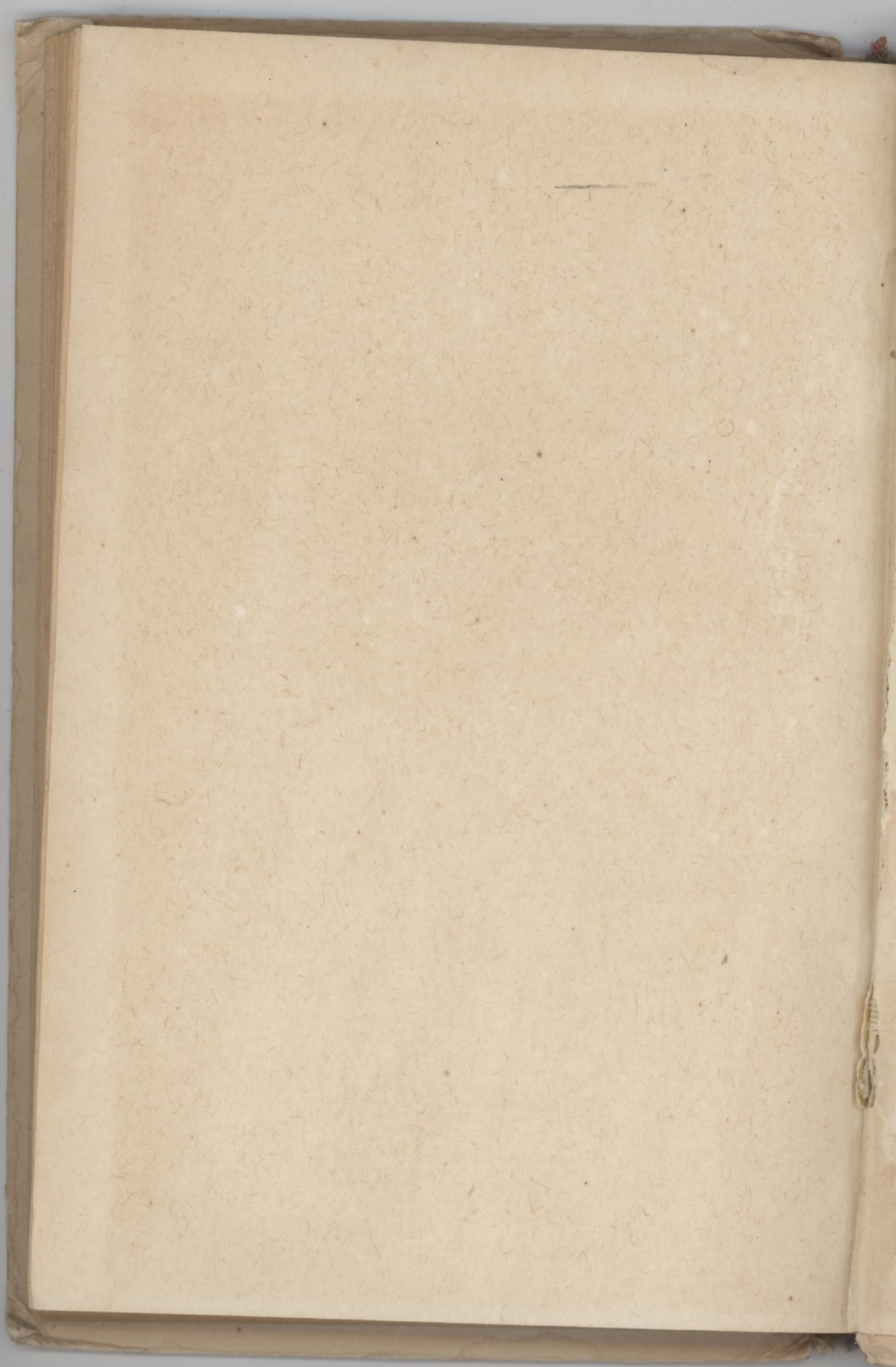

Редактор
А. Штопельман
Техкерівник
А. Голосовкер
Коректор
Є. Циплакова

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків,
пров. Фрунзе 6. Уповноважений Го-
ловліту 2104. Зам. 452. Тираж 10.000,
6 1/2 друк. арк.

Видання 916. Пап. ф. 60 X 92 — 53 кг.
3 1/4 пап. арк. В 1 пап. арк. 116.000 літ.
Здане в роботу 23-IV-38 р. Підписано
до друку 5-V-38 р.

[19]

21